

DOKUMENTI

SLOVENSKEGA GLEDALIŠKEGA MUZEJA

26

LJUBLJANA

1975

DSGM

Letnik XI (26)

Str. 93—144

Ljubljana 1975

DOKUMENTI SLOVENSKEGA GLEDALIŠKEGA MUZEJA

letnik XI, zvezek 26, 1975

Izdaja Slovenski gledališki muzej v Ljubljani, Cankarjeva 11

Svet revije: Majda Clemenz, dr. Dragotin Cvetko, Bruno Hartman, Mojca Kaufman, dr. Bratko Kreft, Mirko Mahnič, Dušan Moravec, dr. Mirko Zupančič

Uredila Mirko Mahnič in Dušan Moravec, odg. urednik Dušan Moravec, izhaja dvakrat letno

Tiskarna »Jože Moškrič« v Ljubljani

VSEBINA :

Št. 26:

Dramaturške in teatrološke raziskave Franceta Koblarja (Dušan Moravec)	93
Poslednje delo Lojzeta Filipiča	101
Slovenski NOB film (nadaljevanje) (Francè Brenk)	104
Pisma Frana Govekarja Čehom (Jaroslav Pánek)	124

TABLE DES MATIÈRES :

Recherches dramaturgiques et théâtrologiques de Francè Koblar (Dušan Moravec)	93
Le dernier travail de Lojze Filipič	101
Thèmes de la guerre de libération nationale dans le cinéma slovène (Francè Brenk)	104
Lettres de Fran Govekar aux Tchèques (Jaroslav Pánek)	124

DOCUMENTS DU MUSÉE DU THÉÂTRE SLOVÈNE, ONZIÈME ANNÉE — N° 26, 1975

Publié par le Musée du théâtre slovène, Ljubljana, Jugoslavija

Conseil de la revue: Majda Clemenz, dr. Dragotin Cvetko, Bruno Hartman, Mojca Kaufman, dr. Bratko Kreft, Mirko Mahnič, Dušan Moravec, dr. Mirko Zupančič

Rédigé par Mirko Mahnič et Dušan Moravec

Imprimerie »Jože Moškrič«, Ljubljana, Jugoslavija

Dušan Moravec

Dramaturške in teatrološke raziskave Franceta Koblarja

Ko sta bili v letih 1951 in 1954 dotiskani prvi, antologijsko zasnovani Koblarjevi knjigi *Starejša slovenska drama* in *Novejša slovenska drama*, bi mogli skorajda na prste prešteti naše izvirne publikacije s področja dramaturgije in gledališke zgodovine: od Nollijeve Priročne knjige za glediške diletante, izdane ob rojstvu Dramatičnega društva 1868. leta in Trstenjakove priložnostne, četudi predragocene kronike Slovensko gledališče, natisnjene ob dograditvi novega Deželnega gledališča 1892. leta pa vse do novejšega časa smo mogli uvrščati na našo gledališko polico le posamezna dela: vabljive, četudi neurejene in ne vselej do kraja zanesljive memoarske zapise, kakršni so Spomini nestorja slovenskih komedijantov Antona Cerarja-Danila; razmišljanja Cirila Debevca v knjigi Gledališki zapiski ali anekdotična sporočila o preteklosti in sedanjosti domačega teatra v Lipahovih Gledaliških zgodbah; posamezne študije, namenjene raziskovanju podrobnosti (S. Škerlj, Italijanske predstave v Ljubljani) ali širšim problemom (B. Kreft, Gledališče in revolucija; Puškin in Shakespeare) — prvo knjigo o slovenski drami pa nam je napisal češki slavist dr. Frank Wollman.

Ko sta bili v letih 1972 in 1974 (z letnico 1973) dotiskani obe knjigi *Slovenske dramatike*, so bile domače publikacije o dramatiki in gledališču na Slovenskem že veliko številnejše in premnogi problemi so bili v njih zastavljeni, nekateri pa tudi vsaj do neke mere razrešeni, vendar še zmeraj velja: tako obsežnega, pretehtanega, v podrobnostih razčlenjenega in hkrati z zrelemi sintezami sklenjenega dela o slovenskem dramskem slovstvu (v veliki meri pa tudi o razvoju domače odrske umetnosti) dotlej kljub sorazmerni obogatitvi in razvejanosti teh raziskav še nismo imeli.

Znanstvena prizadevanja akademika prof. dr. Franceta Koblarja so se začela spričo množice njegovih opravkov in dolžnosti razmeroma kasno, šele v drugi zreli dobi, ko mu je bilo omogočeno najti vsaj nekaj več zatišnih ur. V izpovedi ob podelitvi Prešernove nagrade je kratko, vendar zelo zgovorno sam opisal svoje delo mladih in prvih zrelih let, ki globljim ustvarjalnim pobu-

dam niso bila naklonjena: »Uredniško delo trinajstih let, večkrat prenagljava slovstvena kritika, razne krize pri listu, dvajset let gledališkega poročanja, delo v društvenih ustanovah, vse to me je zadrževalo od mirnega dela. Šele pozno sem začel zbirati in ocenjevati našo kulturno preteklost.« Tako je potožil dobrih pet let pred slovesom od dela in življenja — zanj je bilo to eno in isto — in še dodal, da so mu ob teh in drugačnih razlogih tudi »priprave za Stritarjevo in Kettejevo monografijo obležale in jih ne bom nikoli končal, tudi za zgodovino slovenske dramatike bom najbrž težko imel še dovolj moči.«

Res je, drugačna prizadevanja prvih decenijev so mu onemogočala mirno delo, hkrati pa so mu iskanja, razmišljanja in objave tistega časa pripravljale trden in širok temelj za poglobljanje in strnitev v prihodnosti: njegove slovstvene kritike, s katerimi je spremljal zlasti v letih po prvi vojni rast nove domače knjige in še posebej sleherno spodbudo, namenjeno gledališkemu odru; njegova gledališka poročila, s katerimi je v dnevnem tisku, od premiere do premiere, z obzirnostjo skrbnega vrtnarja, pa tudi z nepopustljivo ostrino glosiral vsakodnevne uspehe in spodrsrljaje domačih gledaliških ustvarjalcev in nam ohranjal s tem, hoté ali nehoté, živo, v veliki meri zanesljivo kroniko ljubljanskega teatra v obdobju med obema vojnama; njegova predavanja na novi Akademiji za igralsko umetnost, ki so odstirala novim rodovom razglede v izročilo preteklosti.

Vzgoja — bil je več let gojenec ljubljanskega Alojzevišča in ostal »za ta leta mladosti še danes hvaležen« (v že omenjenem razmišljanju ob življenjskem priznanju) — mu je zgodaj odpirala pota v svet lepega, predvsem seveda klasičnega slovstva, vendar »enega tam nismo imeli, gledališča, ki mi je bilo največje doživetje v prvih dunajskih letih«. Tako se je razmeroma kasno srečal s tisto vejo umetnosti, ki mu je bila pozneje najbližja, bodisi kot predmet kritičnih opazovanj ali kasnejših znanstvenih raziskav. Ko je objavljaval v zadnjih srednješolskih letih prve verze in pripovedne zasnove s skrivnim imenom Ksaver ali Sorodolski, mu je bil svet odrskih luči očitno še neznan, zvalil pa ga je, brž ko je dal slovo tesnim gimnazijskim učilnicam. V letu po maturi je objavil edino izpričano, četudi nepodpisano poročilo o prvi javni produkciji dramatične šole katoliškega Ljudskega odra, o njenem »resnem, sistematičnem stremljenju«, o »vse-skozi dostojnem in umetniško na višini stoječem« programu nove ustanove in o »lepem, častnem večeru«. Prav takrat je pripravil tudi svoje prve prevode, zasnovane nemara že ob študijskem prebiranju klasičnih vzorov v alojzeviških učilnicah, vendar dokončane zdaj z zelo konkretnim namenom: Grillparzerjevo igro Ljubezni in morja valovi, Hebblove in Schillerjeve tragedije in še kaj je preli v domačo odrsko govorico, da jih je mogel sam, kot režiser in igravec, razgrniti pred občinstvom z gledališkimi ljubitelji v svojem domačem trgu, v Železnikih. Grillparzerjevo Prababico je uprizoril tudi v Kranju in se zapletel pri tem v ostro polemiko z dr. Ivanom Pregljem, ki mu je bila to igra »izrazito krščanskemu nasprotujočih načel«, igra z napakami, ki »bijejo v obraz krščanskemu principu o večni Vsepravičnosti«. Zanimivo pa je, da si je prav v tej ideološko sicer tako nestrpni kritiki pridobil režiser, igravec in prevajalec vse priznanje, saj je igra »sicer vspela sijajno« in »g. phil. F. Koblar je igral Jaromirja z impertinentno ostrim umevanjem štila drame in osodne osebnosti, da je deloma spominjal na osebe, ki smo jih svoj čas gledali v dunajskih gleda-

Dr. France Koblar

liščah«, saj »ima vse darove za to, čustvo in glas in kretnjo«. (Gorenjec 4. aprila 1913.)

Vsi taki nastopi, prevajalsko delo in posamezni članki pa še ne pomenijo začetka Koblarjevega strnjenege dela za slovensko gledališče. Tista leta je preživel na dunajski fakulteti, študij mu je prekinila velika vojna in dokončal ga je šele na novi slovenski univerzi v Ljubljani. Šele takrat je, tridesetletnik, s svojo preudarno in vplivno besedo trajno in odločilno posegel v naša gledališka prizadevanja — najprej kot ocenjevalec dramskih besedil, ki so v prvih povojnih letih obetala plodnejši razcvet te pastorkе slovenske književnosti, ob tem pa, skorajda vzporedno, kot gledališki kritik. Njegova kritična beseda si je kmalu pridobila veljavo ne samo pri njegovih idejnih in estetskih somišljenikih, zgodaj pa ga je zapletla tudi v prve spore z občutljivimi odrskimi umetniki.

Ko je tisti čas Hinko Nučič obnavljal slovensko Dramo in nagovoril za sodelovanje tudi nekdanjo znamenito tragedinjo Zofijo Borštnik-Zvonarjevo, pri tem pa popustil njenim željam, izvirajočim iz nekritičnega presojanja igralkke same, je Koblar jasno zastavil vprašanje: ali ni mogoče, da se umetnik v svoji vlogi postara? Zvonarjeva »je bila gotovo za svoje čase odlična Nora, sedaj ni več«, vlogo je »igrala v sedanjosti, živela pa je v svojih spominih«. Užaljena igralka je sprejela ta očitek kot osebni napad s stranskimi nameni, kritik pa je v svojem pojasnilu skušal premakniti merila naše dnevne kritike na višjo raven: »Da bomo imeli kdaj kulturno gledališče --- ne smemo natikati ljubljanskih očal tam, kjer ne gre za Ljubljano pa tudi za osebe ne.« (S 16. in 19. marca, SN 18. marca 1920.)

Koblarjeva sodba o znameniti igralki — sama se je rada imenovala največjo jugoslovansko tragedinjo — je bila trezna, ni pa bila pretirano obzirna. Take sodbe je pisal, kadar se mu je zdelo potrebno, tudi še pozneje in vselej, kadar mu je tako velevala njegova vest, ne glede na to, ali je imel objektivno prav ali ne. Tako je presojal in obsojal dramska dela, ki so se mu zdela obsodbe vredna, na primer Golarjevo Zapeljivko v glosi z izzivalnim naslovom »Večer sramote«; pisanje svojih poklicnih tovarišev, na primer Frana Albrehta v polemiki o Župančičevi Veroniki Deseniški, ki naj bi s svojo kritiko »storil prijateljsko ali družinsko ali kakršnokoli dolžnost«; gledališka vodstva, ki jim ni priznaval ne preudarnosti in prizadevnosti ne dobrega umetniškega posluha; gledališke obiskovalce, ki jim je očital v usodnem letu 1939, ko se je ob novi uprizoritvi Hlapcev sprostila njihova slovenska in socialna zavest, da so s svojimi spontanimi aplavzi vrgli predstavo »iz višin čiste umetnosti v dnevni krohot«. Navajanje vseh teh in takih primerov še zdaleč nima namena kakorkoli zmanjševati pomen in raven Koblarjevega kritičnega pisanja, želelo pa bi demitizirati tisto podobo »konciliantnega« kritika, kakršno so si ustvarili o njem predvsem naši igralci srednjega rodu, se pravi tisti, o katerih večidel Koblarjevo pero ni več pisalo, bili pa so deležni ocen poročevalcev, ki so prihajali za njim. Že v oceni vseh teh kritik, zbranih 1964. in 1965. leta v knjigah *Dvajset let slovenske Drame*, smo odprli vprašanje, ali bi bila taka »konciliantnost« (pomirljivost, popustljivost, spravljivost) za kritika res pglavitna vrednota in vzor, ali pa so pomembnejše tiste lastnosti, ki jih lahko prisodimo Francetu Koblarju, ne da bi zavijali njegovo podobo v lažne tančice idealiziranega mita: razgledanost in razsodnost; iskanje resnice — kadar ta ni objektivno do kraja ugotovljiva, je merilo vest; prepričanje, da je »literatura zvezana z gledališčem in gledališče z literaturo, njuno razmerje pa loči fina linija, ki pušča vsakemu svoje bistvo, le da je literatura povrhu še tista, ki varuje gledališče marsikaterih zablod, zlasti komedijantstva« — odtod ravnovesje med dramaturško analizo in uprizoritveno oceno v domala vseh teh kritikah; strpnost, kadar gre za presojanje umetnin, zraslih iz drugačnih nazorskih ali estetskih osnov, vendar ne popustljivost za vsako ceno; ostrina misli in sodbe; tudi brezobzirnost, celo to, kadar se polemična ost zalomi in kritik do kraja verjame v svoj prav; in, ne nazadnje, ljubezen do predmeta, kar je avtor v uvodu h knjižnemu natisu še posebej poudaril.

Kritik ni tajil, ko se je odločil v poznih letih za knjižni ponatis teh svojih gledaliških ocen, da je v njih »skušal uveljaviti svoj idealistični estetski nemir, pa tudi svoj idealistični družbeni nazor«, vendar je vselej odklanjal tisto, kar

se mu »je zdelo, da se ne ujema z zdravimi družbenimi nameni in kar nasprotuje dostojanstvu visoke kulturne ustanove«. Tuja mu je bila nazorska ožina, ki »izhaja iz katerihkoli družbenopolitičnih opredelitev, čeprav so bila poročila pisana za liste, ki so bili glede življenjskega nazora določno opredeljeni ali so bili celo glasilo politične stranke.« Posebno vrednost daje v knjigi zbranim ocenam Koblarjeva odločitev, da ne spreminja sodb (osamljeni so primeri, denimo ob Kraigherjevi Školjki, ko je »izborna« režijo v časniškem poročilu zamenjala le še »dobra« v knjigi) in ohranja besedilo v prvotni obliki večidel tudi tam, kjer je pozneje očitno spremenil svoje poglede, na primer o nekaterih Cankarjevih dramah.

France Koblar je bil eden redkih, v tistem času pa edini slovenski kritik, ki je skorajda dve desetletji zdržema spremljal razvoj domačega gledališča. Odložil pa je pero, zastavljeno s takim namenom, še preden se je začela druga vojna in tudi v našem času so ostala brez uspeha prizadevanja urednikov, da bi ga znova pridobili za tako delo — edina izjema je njegova kritika Nore ob gostovanju sovjetskega ansambla, ocena predstave, ob kateri je porabil svoja visoka merila humanističnega kritika, pa ga je vendarle zadovoljila: »Vsak večer tega zanimivega gostovanja ima svoj značaj, a vse preveča duh vere v človeško veličino in loči ljudi kot iskrena, dobra bitja od slabih in popačenih.«

Tista prva leta po osvobojenju so dala trdno zarezo Koblarjevemu poklicnemu in ustvarjalnemu delu: četrto stoletje je opravljal dolžnosti srednješolskega učitelja, zdaj so se mu ponudile veliko ugodnejše možnosti za zbrano, urejeno delo na novi Akademiji za igralsko umetnost — bil je med njenimi prvimi red-

FRANCE KOBLAR

SLOVENSKA DRAMATIKA

DRUGA KNJIGA

*Slovenskemu gledališkemu
muzeju s topli pozdravi za pomoč
pri nastajanju te knjige*

France Koblar

9. 6. junija 1974

LJUBLJANA 1973

IZDALA IN ZALOŽILA SLOVENSKA MATICA

nimi profesorji in vrsto let njen predstojnik; njegovo pero ni več služilo vsakdanji rabi, zato pa je leta in leta namenil kritičnim izdajam slovenskih pesnikov in pisateljev in snovanju monografskih študij o njih, še posebej pa je ostal zvest preučevanju dramske književnosti in razvoja domačega gledališča — to dvoje mu je bilo vselej nerazdružljivo. Ko je pripravljajl svoja akademska predavanja, se je vedno znova vračal k prvemu viru, vedno znova je prebiral in analiziral ne le znana, objavljena ali uprizorjena, temveč tudi vsa v rokopisih ohranjena dela domačih avtorjev, od katerih mnoga iz kakršnih koli vzrokov nikoli niso zagledala ne odra ne tiskarne.

Iz teh raziskav sta že zgodaj nastali antologiji naše starejše in novejše dramatike; namenjeni sta bili po prvotnem načrtu predvsem šolski rabi in natisnjeni v zbirki Klasje, vendar sta daleč presegli svoj namen in so se avtorju »opombe« razrasle v prave študije o začetkih in prvih vzponih našega dramskega slovstva. V prvi knjigi je opisal in razčlenil razvoj in motiviko od ljudskega gledališča srednjega veka, ki je »zapustilo svoj pozni zgled v pasijonskih procesijah«, samorastnika Drabosnjaka, ki se je »zadnji opiral na tradicijo srednjeveške« in razsvetljenske dobe, ki je dala Linhartovemu krogu »prve pogoje za slovensko meščansko gledališče«, pa prek skromnih prizadevanj čitalniške dramatike z Miroslavom Vilharjem, Levstikovega poskusa sodobne ljudske igre in Stritarjevih malih dram, do Vošnjaka, ki mu je »prvi socialni dramatik in najmarljivejši delavec za izvirno slovensko dramo« ob koncu prejšnjega stoletja, se pravi pred Cankarjevim nastopom. Druga knjiga, ki so jo pospremile še veliko obširnejše in tehtnejše opombe, opisuje in ocenjuje dobo naturalizma in simbolizma od Funtka, Aškercera in njunih sopotnikov do Kristana, Finžgarja in Kraigherja, dobo z Ivanom Cankarjem v središču. Z izborom besedila je skušal urednik teh antologij »prikazati samo posamezne značilne vrste v razvoju starejše slovenske družbene in zgodovinske drame« in se je odločil pri tem za ne prav vsakdanje načelo: omejuje se predvsem na dela, ko so »danes teže dostopna« in zavestno pušča ob strani tiste drame, ki naj bi bile v isti zbirki posebej obdelane (žal se načrt ni v celoti uresničil), npr. obe Linhartovi igri, Levstikovega Tugomera itd. Razumljivo je, da so pri obsežnejših delih natisnjeni samo najvažnejši odstavki, celotna drama pa je »prikazana s kratko obnovo zgodbe«.

Kakor so bila Koblarjeva akademska predavanja, pa tudi že prej številne kritične analize domačih dramskih besedil, napisane bodisi ob knjižnih natisih ali ob uprizoritvah v Narodnem gledališču, eden izmed temeljev za oba zvezka Klasja, prav tako sta ti dve knjigi trden temelj njegovi poznejši, dolga leta snovani monografiji *Slovenska dramatika*, s katero je prav v zadnjih letih sklenil svoje raziskave o razvoju slovenskega dramskega slovstva in gledališke umetnosti. S to knjigo je France Koblar opravil nalogo, za katero pravi v uvodu, da še ni opravljena: »Zgodovina slovenske dramatike doslej še ni dozorela do organske obravnave, take, ki bi predmet zajela v celoti, v sklopu slovenskega družbenega in kulturnega življenja in ki bi tudi dramatiko pojmovala kot posebno pričevanje v našem narodnem razvoju in njegovi svojstvenosti.« Še posebej pa avtor poudarja že v uvodu, da »pričuječe delo ne bo moglo biti samo zgodovina dramatike, temveč odsev slovenske kulturne rasti in pglavlni dejavnik v razvoju slovenskega gledališča«. Te besede zvene skorajda kakor opravičilo, vendar daje prav taka zasnova knjigi še večjo težo: drama mu je bila vse-

Dr. Francè Koblar na razstavi SGM »Shakespeare pri Slovencih« (1964)

lej »neločljivo zvezana z družbo in tisto družbeno napravo, ki ji pravimo gledališče«, prav to pa je našemu avtorju omogočalo in ga hkrati obvezovalo, da je zasnoval svoje delo o razvoju dramskega slovstva v veliki meri tudi kot odsev razvoja domačega gledališča, ki je rast žive dramske besede vselej oplajalo ali pa zaviralo. Zato lahko rečemo, da je dobila s to monografijo tako naša literarna veda kakor tudi naša teatrologija eno temeljnih, že dolga leta pogrešanih del.

V njej so opisana in ocenjena vsa obdobja in posamezni avtorji, tokovi, ki so prihajali k nam iz širokega sveta in značilnosti, ki se vežejo z domačimi utesnjenimi razmerami. Pri tem se avtor ne ustavlja samo ob vrhovih in ne analizira podrobno samo na primer Linhartovega ali Levstikovega, Vošnjakovega ali Cankarjevega, Grumovega ali Kreftovega dela, temveč seznanja bralca z dolgo vrsto komaj znanih, pogosto nenatisnjenih ali neuprizorjenih dramskih besedil, ki jih hranijo v svojih rokopisnih zbirkah Narodna in univerzitetna knjižnica, Slovenski gledališki muzej in drugi. Lahko rečemo, da skoraj ni pisca ali besedila, ki je zapustilo kakršno koli sled v razvoju slovenske književnosti, pa bi v tej knjigi ne bilo vsaj omenjeno, večidel pa tudi ocenjeno. Pri tem je avtor kritično uporabil vse dosedanje študije, samostojno ali v periodiki objavljene, kritične odmeve v dnevnem in revialnem tisku in vse to tudi dokumentiral ob koncu vsake knjige. Posebej je treba ponoviti, da je bil pri uporabi takih virov v veliki meri navezan na svoje delo, ki ga je opravljal pol stoletja

prej: gledališke in literarne ocene, akademska predavanja, ravnokar opisani antologijski knjigi in podobno. Izsledke vseh svojih prej objavljenih del je zdaj poglobil, podrobneje razčlenil in strnil v sintetičen oris iskanj, prizadevanj in uspehov domače dramske književnosti. Tako je Koblarjeva Slovenska dramatika hkrati zgodovina, kritična monografija, esej in zanesljiv vademecum, ki nam odstira nove razglede in kritično preverja že znane izsledke; je del slovenske literarne zgodovine, osvetljen iz specifičnega zornega kota in hkrati del v celoti še ne napisane Zgodovine slovenskega gledališča. Četudi ni brez vse teže opomba, zapisana v kritičnem poročilu o knjigi, da so v tem delu kdaj pa kdaj bolj v ospredju »nekatera ekskluzivna ideološka besedila« (Majcen, Pregelj) kakor pa na primer Grumov Dogodek v mestu Gogi, ki po Koblarjevi presoji sicer »močno vpliva na čute in duha«, vendar »ne odrešuje« — takih primerov bi bilo gotovo mogoče odbrati več — vendarle velja, da je Koblarjev oris v poglavitnih črtah zanesljiv in nepristranski, četudi noče in ne more zatajiti svojega trdnega, v desetletjih zgrajenega pogleda na umetnino.

Omeniti bi bilo treba še vrsto reči, ki dopolnjujejo Koblarjevo delo za slovensko gledališče: dolgoletno usmerjanje ljubljanske radijske postaje, domala od prvih predvojnih začetkov, in pri tem njegovo dramaturško delo — marsikatero izvirno delo je bilo tisti čas prvokrat uprizorjeno prav v radiu; vztrajno, obsežno in vse prej kakor hvaležno delo pri Slovenskem biografskem leksikonu — v veliki meri je prav Koblarjeva zasluga, da so bili uvrščeni vanj tudi življenjepisi igralcev in drugih odrskih ustvarjalcev; še posebej njegovo shakespeareoslovje — od prvih člankov in analiz v gledaliških ocenah prek spremnih študij v Vezani besedi do pobude za izdajo zbornika Shakespeare pri Slovencih v založbi Slovenske matice, ki mu je bil tudi urednik in avtor razprave o Shakespearovem dramskem in pesniškem slogu.

Najdragocenejše pa je prav gotovo Koblarjevo poslednje, tako rekoč vse življenje snovano delo, napisano z izjemnimi energijami, s preizkušenim znamenjem in s presenetljivo mladostnim peresom komaj leto dni pred slovesom — *Slovenska dramatika*.

Recherches dramaturgiques et théâtrologiques de France Koblar

L'auteur de l'article nous donne un aperçu du travail critique et scientifique sur le théâtre slovène contemporain et du passé de l'académicien France Koblar, décédé cette année (1889—1975). Il parle de ses premières publications critiques et polémiques, en particulier de celles qui sont parues entre les deux guerres sous le titre »Vingt ans du drame slovène« et de ses livres sur l'évolution de la littérature dramatique slovène dont les deux premiers, *Starejša slovenska drama* (La littérature dramatique slovène du passé) et *Novejša slovenska drama* (La littérature dramatique slovène moderne) sont les anthologies. Les deux derniers, terminés dans la dernière année de sa vie représentent les deux tome de l'ouvrage *Slovenska dramatika* (L'art dramatique slovène). Dans son ouvrage le plus important, *Koblar* a analysé presque tous les textes dramatiques slovènes même ceux inédits ou ceux qui n'ont pas été mis en scène de manière que *L'Art dramatique slovène* représente une synthèse de l'évolution de la littérature dramatique slovène et en grande partie même du théâtre slovène.

UDK 792(497.12):92 Filipič

Poslednje delo Lojzeta Filipiča

Letošnjo pomlad, 21. aprila 1975, se je tiho poslovil dolgoletni dramaturg Slovenskega ljudskega gledališča v Celju, Drame SNG v Ljubljani in Mestnega gledališča ljubljanskega, človek širokih kulturnih razgledov, tenkočuten esteta in nenadomestljiv tovariš, esejist Lojze Filipič. Namesto nekrologa, ki si ga ni želel, objavljamo v njegov spomin razgovor o Mestnem gledališču ljubljanskem, na-

tisnjen ob letošnjem Sterijinem pozorju. Na vprašanja, poslana iz Novega Sada, je odgovoril deset dni pred slovesom in te njegove kratke, vendar značilne vrstice so poslednje, ki jih je namenil javnosti.

Spoštovani tovariš urednik!

Zahvaljujemo se vam za pismo od 25. marca 1975 in vam odgovarjamo na zastavljena vprašanja:

1. Mestno gledališče ljubljansko je izrazito ljudsko gledališče zmerne sodobne smeri. V statusnih določilih statuta MGL je rečeno, da MGL »z izrazili kakovostnega ljudskega dramskega gledališča izpoveduje umetniške resnice, vsebovane predvsem v domači in tuji družbeno kritični drami, satirični komediji, literarno satiričnem kabareju, žlahtni ljudski igri, pa tudi v drugih, gledališču komplementarno sorodnih umetniških zvrsteh v smeri sodobnega polivalentnega doma kulture«.

V opredelitvi igralnega obdobja 1974/75 pa je med drugim rečeno: »Ob petindvajsetletnici MGL smo sestavili spored, ki pomeni smiselno strnitev najbolj pomembnih in značilnih sestavin petindvajsetletnega izročila MGL:

— poseg v sam najvišji vrh svetovnega dramskega slovstva;

— poseg v žerjavico in v samo jedro sodobnih aktualnih vprašanj našega časa in našega človeka z novimi deli iz slovenske, z deli iz dramske književnosti drugih jugoslovanskih narodov in iz svetovne književnosti (dve slovenski krstni uprizoritvi, slovenski prazvedbi ponašenih in aktualiziranih del iz hrvaške in srbske književnosti);

— vztrajanje pri dvosmerni in dvopolni, skrajnosti — dramo in komedijo — v smiselno celoto združujoči repertoarni zasnovi (tragedija na enem, sproščena sodobna komedija na drugem polu te zasnove);

— vztrajanje pri tem, da ima v sporedu MGL slejkoprej neodtujljivo domovinsko pravico vedra in sproščujoča, predvsem satirična, izzivalna, ostra družbeno kritična, a prava, polnokrvna in resnična, predvsem domača komedija na kolikor mogoče visoki kakovostni ravni;

— prizadevanje, da kar najvišjo kakovostno raven repertoarja in izvedb združimo s pristno in žlahtno ljudskostjo, najširšo odprtostjo in množično dostopnostjo vsem in vsakomur.«

Posebej naj omenimo dve značilnosti našega dela:

a) Ves čas obstoja MGL intenzivno sodeluje z gospodarskimi delovnimi organizacijami tako v Ljubljani kot po vsej Sloveniji. Med prvimi gledališči na Slovenskem smo začeli uvajati abonmajske predstave za delovne kolektive. V tej smeri smo dosegli vse večje uspehe, tako da lahko danes govorimo o vsestranskem tesnem in tvornem skupnem delu, saj skoraj polovico predstav odigramo za delovne kolektive. Obisk imamo zelo dober in smo v položaju, da je, kot temu pravimo v ekonomskem žargonu »povpraševanje večje kot ponudba«. Vsaka naša premiera ima najmanj 50 ponovitev, indeks zasedenosti dvoran je nad 95 % in kar naprej smo v položaju, da ne moremo sprejeti vseh obisko-

valcev, ki želijo priti v našo hišo tako v Ljubljani kot na gostovanjih, bodisi kot abonenti, bodisi kot obiskovalci izvenabonmajskih predstav. To se nam do-gaja seve predvsem pri komedijskem delu repertoarja.

b) Zelo veliko gostujemo in imamo v povprečju vsak drugi dan po dve predstavi, pogosto pa tudi po 4 predstave na dan: eno do dve v matični hiši v Ljubljani in eno do dve na gostovanju. Zato moramo seve delati po sistemu vzporednic. Število delavcev našega gledališča je razmeroma majhno (igralski zbor šteje 27 igralk in igralcev), zato so delovne obremenitve zelo velike.

Dolga leta smo delali v stari, za sodobno gledališče neprimerni hiši, v zad-njih 4 letih pa smo v sodelovanju z gospodarskimi delovnimi organizacijami in s skupščino mesta Ljubljane hišo tako temeljito preuredili, da lahko praktično govorimo o novi gledališki hiši. Po 4 letih brezdomstva, ko smo morali delati v improviziranih, prav katastrofalnih razmerah, raztreseni po zasilnih delovi-ščih, se zdaj končno počasi selimo v novo hišo.

2. Trudimo se, da bi bila izvirna domača dramska tvornost vseskozi domi-nanta naših programskih zasnov. S pisatelji sodelujemo v ustvarjalnem pro-cesu ter jih gmotno in delovno vzpodbujamo k pisanju. Zadnja leta vsako leto razpisujemo interne natečaje na povabilo. Rezultati so v skladu z naravo stvari različni, v povprečju pa delež izvirne domače dramske tvornosti v repertoarjih MGL v vseh 25 letih obstoja znaša približno eno tretjino, v letošnji sezoni celo dve tretjini.

Izoblikovali smo si skupino tako imenovanih hišnih dramskih avtorjev, med katerimi naj posebej omenimo pisatelja Andreja Hienga. MGL je uprizo-rilo vsa Hiengova dramska dela.

3. Hiengova drama »Izgubljeni sin« je eden od rezultatov našega internega natečaja, razpisanega za sezono 1974/75. Ko je v zgodnji pomladi leta 1974 An-drej Hieng gledališču razgrnil svojo temeljno zasnovo za novo dramo, smo pisa-telja skoraj dobesedno zaprli v »hišni zapor«, mu med boleznijo, ki je grozila, da bo prekinila njegovo pisanje, oskrbeli zdravniško nego, že med pisanjem z njim in s predvidenim režiserjem razpravljali tudi o zasnovi predstave in o igralcih, na katere je pisatelj pisal posamezne vloge, ter tako poskušali izpolniti vse pogoje, ki so zunaj pisatelja, da bi mu omogočili zbrano, nemoteno in uspešno delo.

Rezultat njegovega in našega dela je zdaj izročen v kritično presojo in raz-sojo jubilejnega Sterijinega pozorja.

S tovariškimi pozdravi in najboljšimi željami za uspeh SP 75.

Dramaturg
Lojze Filipič

Lojze Filipič

Au lieu d'une nécrologie en mémoire du théoricien et essayiste dramatique Lojze Filipič (1921—1975), le présent numéro de notre revue publie son dernier travail: Sur le festival de Sterijino pozorje 1975 à Novi Sad. M. Filipič a pris part à ce fe-festival et il y a répondu à une série de questions sur le travail du Théâtre municipal de Ljubljana où il a travaillé pendant treize ans.

Francè Brenk

Slovenski NOB film

Dokumenti in spomini

SPOMIN NA ZAČETEK

(nadaljevanje)

11. oktober 1945

V referatu za tridnevno sejo uprave Filmskega podjetja DFJ smo prezentirali svojo tedanjo slovensko organizacijsko strukturo: direkcija z računovodstvom, oddelek za distribucijo, tehnični oddelek, ki se deli: na odsek za proizvodnjo, kinotehnično delavnico, referat za ozki film, in na oddelek za organizacijo in upravo državnih kinematografov. Ugotavljamo: vsi oddelki zaposlujejo skupno 24 strokovnjakov in 21 pomožnih delavcev.

Referat nato obravnava delo oddelkov in odsekov, in npr. ugotavlja, da je oddelek za distribucijo razpolagal maja s 5 sporedi, junija z 28, julija s 33, avgusta s 44 in septembra s 33 filmi; v celoti z 59 različnimi filmi, izmed katerih jih je dobil na ozemlju Slovenije 19, iz Beograda oziroma na osnovi zamenjave, iz Zagreba pa 40.

Nato navajamo: Na ozemlju predaprilske Slovenije, t. j. Dravske banovine, je 48 kinematografov, v coni B, t. j. na ozemlju Slovenije, ki je pred vojno pripadalo Italiji, pa je sedaj kontrolirano po naših oblasteh, je 19 kinov (6 slovenskih in 13 italijanskih) in v coni A s Trstom, to je na ozemlju, ki ga kontrolirajo angloameriške čete, je 88 kinematografov (12 slovenskih, 76 italijanskih). Direkcija za Slovenijo bi tedaj morala zalagati s filmskimi programi 155 kinematografov,¹⁹ in sicer 66 slovenskih in 89 italijanskih. Za vse te kinematografe pa ima trenutno le 33 programov. Že maja je naša direkcija ustanovila svojo podružnico v Trstu. Filmi *Bitka za Stalingrad*, *Ivan Grozni*, *Povratek Maksima*, *Obnova Stalingrada* so imeli v Trstu in coni A velik uspeh. Ker so bili govorjeni v ruščini in so imeli srbohrvaške napise, smo jih morali predvajati s speakerjem. Slovenska publika v coni A in B ne razume hrvaškega besedila, ki je podpisano na filmih in italijanska publika razume samo besedilo v italijanščini. Z ozirom na to in ker je nujna potreba po politično vzgojnem filmu zlasti v predelih, ki so 25 let trpeli pod fašističnim kulturnim zatiranjem, se je naš

¹⁹ Številke o kinematografih so v različnih poročilih različne, ker se je njihovo stanje nenehno spreminjalo.

Francè Kosmač in Kristina Brenkova, sodelavca propagandnega odseka Filmskega podjetja DFJ, direkcije za Slovenijo

zastopnik v Trstu sestal pred enim mesecem z zastopnikom sovjetskega filma Biazijem. Domenila sta se, da bo cono A oskrboval s sovjetskimi filmi, ki so sinhronizirani v italijanščini, gospod Biazij. S tem je rešeno vprašanje italijanskih kinematografov v coni A, ni pa rešeno vprašanje slovenskih kinematografov v coni A in B, niti vprašanje italijanskih kinematografov v coni B, v Istri in Hrvaškem primorju. Direkcija za Slovenijo nujno potrebuje v trenutku, ko se odloča usoda Trsta in Slovenskega Primorja:

1. kopije brez napisov, ki bi jih v svojih laboratorijih opremljali s slovenskimi napisi in
2. filme, sinhronizirane v italijanščino, ki so nujno potrebni tudi Direkciji za Hrvaško.

Referat nato ugotavlja, da ljudje najraje gledajo sovjetske filme, da pa težko prenašajo angleške filme, zlasti tednike »z reakcionarno vsebino«. Največjega uspeha je bil deležen *Lenin leta 1918*, ki ga je samo v Ljubljani gledalo 39 000 gledalcev. — Pritožujemo se nad pomanjkanjem propagandnega gradiva in ugotavljamo, da »se nam je posrečilo organizirati krog prijateljev filma, ki pišejo o naših programih« in da je doslej izšlo v našem tisku okoli 40 sestavkov o filmih.

Oddelek za proizvodnjo je od 11. maja doslej »eksponiral 6213 m negativ. Izdelali smo 5 kopij dokumentarnega filma o osvoboditvi Ljubljane, posneli 1307 m za jugoslovanski tednik, 2 kopiji filmskih *Novic št. 2*, 3 kopije kulturnega filma *Vrba*,

in snemamo trenutno dokumentarno propagandni film o obnovi Slovenije.« Nato se pritožujemo, da iz Beograda nismo prejeli traku niti za snemanje svojega prispevka *jugoslovanskemu tedniku*, in da smo zato snemali npr. ob prihodu tov. Kardelja le 75 m, da prihoda vseslovske misije sploh nismo snemali, odkrite spomenika v Murski Soboti le 150 m, zavezniške vojaške parade v Trstu sploh ne in proslave v Bazovici komaj 180 m, itd. . . »Cona A nujno zahteva stalnega operaterja. Zgodovinski dogodki v coni A, v Trstu, so aktualni ne le v jugoslovanskem marveč v evropskem merilu in je treba skupinam reakcionarnih kinooperaterjev v coni A postaviti nasproti naše kinooperaterje (Kert: 'Trieste mia').«²⁰

V referatu nato predlagamo, naj bi dohodke, s katerimi naj bi gradili svojo proizvodnjo, zvišali z 10 % vsaj na 20 % od čistega dobička distribucije. Zavzemamo se le za skromna tehnična sredstva, »s katerimi naj bi razvili za zdaj proizvodnjo v okviru člena 5 in s tem usposobili svoje tehnične in umetniške kadre, ki bi zmogli kasneje s skupnimi jugoslovanskimi tehničnimi sredstvi snemati filme v svojem jeziku, v svojem duhu, z bistvenimi karakteristikami svojih nacionalnih tradicij in svojega nacionalnega okolja . . . Če hočemo film kot propagandno in vzgojno sredstvo resnično, ne diletantsko in površno izkoriščati, moramo to dejstvo resno upoštevati. Na tej stopnji se jugoslovanska filmska umetnost šele začne. Pred tem moremo govoriti le o tedniku, o dokumentarnem filmu, o filmski improvizaciji. Filmska umetnost namreč podlega zakonitostim umetnostnega ustvarjanja na katerem koli področju: v literaturi, v glasbi, v slikarstvu, v kiparstvu . . .«

Dalje poročamo o referatu za ozki film, ki je dotlej prevzel in uredil 480 zvitkov, t. j. ca. 72 012 m nemih in zvočnih, zvečine nemških filmov. »Neme kulturne in šolske filme obdelujemo z našimi napisi, da bodo služili kulturnim ustanovam in šolam.« — Tehnični oddelek je posnel 92 plošč in opremil s slovenskimi in italijanskimi napisi 6 filmov.

Oddelek za organizacijo in upravo državnih kinematografov je dotlej prevzel 21 kinematografov na ozemlju Slovenije. Prevzeti še ni utegnil 14 kinematografov. »V najkrajšem času bo tedaj brez cone A in brez kinematografov, ki jih bo mogoče ponovno postaviti z minimalnimi investicijami, 35 državnih kinematografov proti približno 20, ki so zasebna last. Podržavljanje kinematografov poteka soglasno z zakoni in odločbami zveznih državnih forumov, ki razpuščajo oziroma reorganizirajo društva, ki so bila v predaprilski Jugoslaviji lastniki kinematografov, vse to pa v skladu s členom 7 Uredbe o ustanovitvi Filmskega podjetja DFJ. Oddelek je v 5 mesecih postavil 4 nove državne kinematografe in izgradil 1 potujoči kinoavto . . .« Med načrtovanimi kini so najvažnejši v coni B — Ajdovščina, Vipava, Št. Peter . . . in tisti po delavskih revirjih. »Premoženje oddelka za organizacijo in upravo državnih kinematografov znaša trenutno približno 4 milijone Din.«

Referat se nato pritožuje nad različnimi direktivami, ki neusklajene prihajajo z Ministrstva za prosveto in od stalnega poslovnega odbora, od zveznih političnih in državnih forumov pa iz Beograda, češ da se nenehno bijejo med seboj ekonomski interesi s politično propagandnimi in vzgojnimi. Naši forumi »zahtevajo, da pri nakupu filmov in pri izbiri filmov za Slovenijo sodeluje odgovorni zastopnik zvezne države Slovenije, ki bi v prihodnje preprečeval, da bi prihajali slabi ali celo reakcionarni filmi . . .« In dalje: »Vojaštvo na ozemlju Slovenije je bilo deležno zastojnih predstav. Na drugi strani pa vrti vojaštvo prvovrstne sovjetske filme, ki jih dobiva

²⁰ Snemalce še imenujejo kinooperaterje. Kert je bil snemalec proitalijanskega propagandnega filma o Trstu.

direktno od direkcije za distribucijo filmov iz Beograda... V zvezi s členom 8 smo nekajkrat skušali dobiti od Komande IV. Armije, ki je na ozemlju Slovenije, projekcijske in snemalne aparature, s katerimi vojska razpolaga, kar pa se doslej ni posrečilo...«

Referat smo zaključili s 14. predlogi:

»1. Pri nakupu in distribuciji filmov naj sodeluje po en zastopnik vsake federalne enote.

2. Beograd naj poslej pošilja kopije brez podnaslovov, da jih bomo opremljali s podnaslovi v slovenščini.

3. Srbohrvaški podnaslovi — če bodo take kopije še pošiljali — naj bodo točni prevodi originalnih besedil in pisani v knjižnem srbskem ali hrvaškem jeziku.

4. Italijanske kinematografe čimprej zalagati — predvsem s sovjetskimi filmi — sinhronizirane v italijanščini.

5. Potrebujemo vsaj še 24 programov za slovenske in 13 za italijanske kinematografe, da bodo lahko igrali vsi kinematografi na Slovenskem.

6. Filmske programe napovedovati naprej in z njimi pošiljati propagandno gradivo.

7. Prispevek za izgradnjo federalne proizvodnje zvišati z 10 % na 20 %. Centralna uprava pa naj kupuje v tujini tehnični material in ga posreduje federalnim enotam, da bodo mogle razviti svojo proizvodnjo vsaj do tiste mere, ki jo predvideva zakon. Slovenci nujno potrebujemo 2 dobri reportažni kameri (za Trst) in vsaj 1000 m negativa za prispevke Jugoslovanskemu tedniku.

8. Oddelku za organizacijo in upravo državnih kinematografov dati možnost organizirati ustrezno mrežo državnih kinov.

9. S finančnim ministrstvom DFJ urediti vprašanje taks: a) kako razlagati člen 6 naše Uredbe, b) vprašanje taks pri predvajanju kulturnih in izrazito političnih vzgojnih filmov.

10. Kako tolmačiti člen 8 in v primeru, da je še v veljavi, podvzeti potrebne korake, da vojaške enote izročijo projekcijske in snemalne aparature direktijam Filmskega podjetja DFJ. Vojakom pa je treba ob vsaki priložnosti nuditi zastojne izredne predstave.

11. Rešiti je treba vprašanje ozkega filma v zvezi s centralnim Ministrstvom za prosveto.

12. Kdo more dajati koncesije za kinematografsko obrt in kdo jo more dobiti: samo država ali tudi društvo (sindikati, RK, Udruženje invalidov) ali celo zasebniki? Koncesij naj bi ne dajala nobena oblast brez pristanka zveznih direktij.

13. Nujno so potrebni tečaji in možnost daljšega študija za tehnične in umetniške kadre.

14. Potrebna je tehnična in druga literatura o kinematografiji, ki jo je treba posredovati federalnim direktijam.«

In referat zaključujemo:

»Štirinajst točk je kratek pregled najnujnejših in najaktualnejših vprašanj, na katera smo v petih mesecih svojega dela na področju kinematografije naleteli v zvezni državi Sloveniji. To so obenem tista osnovna vprašanja, zavoljo katerih je bilo težko držati ravnotežje med direktivami in težnjami stalnega poslovnega odbora v Beogradu na eni strani in na drugi strani med direktivami zveznih državnih in političnih forumov. Brez soglasja med obojimi je delo zelo otežkočeno in zato predlagam, da se

brez oklevanja, širokogrudno in iskreno uredi vsa navedena vprašanja, zlasti vprašanja nakupa in distribucije filmov ter vprašanje federalnih filmskih proizvodenj.

Ljubljana, oktobra, 1945.«

Kakor koli se utegneta zdeti blišč in beda naših tedanjih preokupacij današnjemu bralcu nezanimiva, vendar skrivata v sebi domala vse prvine dilem v razvoju naše poosvobodilne filmske kulture.

Naš referat je odmeval v razpravi, ki sem jo citiral v prejšnjem poglavju. Torej je s strani nekaterih vplivnih udeležencev — zavladal molk. In s tesnobnim molkom v sebi smo se vrnili in nadaljevali delo pri jedru:

pri agitaciji in propagandi in

pri graditvi osnov slovenske filmske proizvodnje, ki naj slej ali prej pripelje do »velikega« slovenskega igranega filma — do filmske upodobitve Samorastnikov.

Omogočiti Hrvatima i Slovencima ...

Odmev ni izostal.

Ker še nismo poznali magnetofona, razprava o usodi jugoslovanskega filma na relaciji Beograd—Zagreb—Ljubljana ni registrirana. Mogoče so v kakšnem arhivu daktilografski zapisi, iz katerih bi lahko še nadrobneje razbrali, kdo in kakšnega mnenja je bil o tem, kako vključiti »najvažnejšo izmed umetnosti« v novo jugoslovansko življenje. Toda poglobitna dokumenta sta ohranjena.

Prvo je pismo od 18. novembra 1945, registrirano pod Br. 211, in povzema zaključke našega tridnevnega sejanja, ter na tej osnovi daje napotke, ali kakor smo tedaj dejali: direktive.

Za naše razmišljanje najpomembnejši odstavek se glasi:

»Ovdje treba da ukažemo na izvjesne separatističke i problematične stavove, u partiji i, naravno, u filmskoj organizaciji, po pitanju odnosa centralnog i pokrajinskih filmskih preduzeća, i po pitanju puta njihovog razvitka. Rukovodioci filmskih direkcija Hrvatske i Slovenije, partiji Lukovac i Brenk, zastupali su, na oktobarskim zasedanjima Upravnog odbora DFPJ, mišljenje da prvo treba razviti federalna filmska preduzeća, pa tek kasnije preći na podizanje jednog centralnog ateljeja i laboratorija u kome bi se opet snimali nacionalni filmovi na svim jezicima naših naroda. Ovim stavovima, i praksi koja bi iz njih proizlazila, treba odlučno učiniti kraj... Iz izlaganja Lukavca i Brenka takodje se videlo i to, da su u Hrvatskoj i Sloveniji snimani žurnali i kulturni filmovi o kojima Agitrop CKKPJ, a djelimično i centralna uprava DFPJ, nisu ništa znali. Ovakvoj praksi treba odlučno učiniti kraj.« Ostrino omili odstavek: »Partija neće dozvoliti nikakav kruti centralizam centralne uprave koji bi gušio razvoj nacionalne filmske umjetnosti ali neće dozvoliti ni separatizam federalnih direkcija. — Milovan Djilas.«

Ta okrožnica je pomenila v naši kratki filmski zgodovini največjo krizo dotlej. Kdor je živel v tistem času, vé, kako usodne so lahko bile »direktive«; pa ne le za »obsojene« posameznike, temveč predvsem za delovno področje. Žal namreč tudi v našem primeru problem ni ostal na ravni akademске politične polemike. Za vsebino okrožnice je izvedela radoživa, zanesena in za vsakršna paberkovanja dovzetna Ljubljana. Tudi zasebni kinematografski podjetniki, z novico opogumljeni, so na prehodu v letu 1946 svoj boj okrepili z različnimi opraviljanji. Januarja 1946 so širili novico, da »bodo filmsko direkcijo razhajkali, kinematografe pa vrnili njih lastnikom.«

*Iz nedokončanega kulturnega filma *Gozdovi pojo*; dirigent Jakov Cipci*

Še danes so ohranjeni zapiski obtožb in sodb, ki so se ob koncu štiridesetih in v petdesetih letih spremenili v tiskovne tožbe »zoper protisocialistično kritiko slovenskega filma«. Vse to pa je seveda imelo globoko, tudi mednarodno ozadje.

Na prehodu iz leta 1945 v 1946 so bili najbolj neprijetni lastni ljudje. Danes znanstvenik, tedaj politik, je na nekem sestanku v zvezi s filmom predlagal, »naj vso slovensko kulturo poslej zavežemo v culo in pošljemo v Beograd,« nikar da »se gremo še nekakšen slovenski film«. Položaj so jemali ozko osebno tudi nekateri privzeti, posebej pa mladi, ambiciozni filmski delavci, ki se jim je zdelo, da se prepočasi uveljavljajo. Že po začetkih snemanj se jim je posrečilo ustaviti — v teatrskem žargonu bi dejali »zintrigirati« — vsaj tri kratke filme: *o porušeni Rašici*, *o Prežihovem rojstnem kraju* in kulturni film *Gozdovi pojo*.²¹

Na srečo neposredni vpliv okrožnice ni dolgo trajal, posredni, tisti »osebni« pa vsaj še do leta 1971.

Znamenitega 14. marca 1946 ob 07 uri je namreč prispela iz Beograda zgodovinska depeša:

»Mišljenja smo da po pitanju filma treba:

1. Omogočiti Hrvatima i Slovencima da još sada, pored kulturnog i dokumentarnog filma stvaraju i svoj umjetnički film i filmski žurnal koji bi obradjivao jedan ili dve do tri privredna politička ili kulturna događaja važna za dotičnu republiku,

²¹ Simfonijo Blaža Arniča *Gozdovi pojo* so filmsko upodobili Samo Hubad, Kruno Cipci in Viki Pogačar v TV šele 30 let kasneje, 17. novembra 1974.

u kojoj bi se ovakvi žurnali prikazivali, scenarije za umjetničke filmove pregledala bi i odobraval centralna uprava u Beogradu.

2. Bioskope sa republikanskih teritorija predati republikanskim filmskim direkcijama, koje bi filmove za prikazivanje iznajmljivalo od državnog filmskog preduzeća Jugoslavije, ustupajući mu oko 50 % do 60 % od svoje zarade, a ostatak prihoda upotrebljavajući za podvizanje novih bioskopa i osposobljavanje sopstvene filmske produkcije. Odgovoriti hitno dali ste saglasni kako bismo preduzeli dalje mere. — Djilas.«

Že naslednji dan, 15. III. 1946 je pod Št. 120/d ođšla v Beograd depeša:

»Slažemo se potpuno sa Vašim predlogom u pogledu filma. — CK KPS-Agitprop.«

Največ zaslug za takšen razplet zgodovine imata po mojem dosedanjem védenju članica CK KPS Lidija Šentjunc, pa naša poglavitna opora v Beogradu, prav tako član CK, Boris Zihelr, ki je problem poznal še izpred vojne in njegovo razreševanje vseskozi prizadeto spremljal. V diskusiji pa je nedvomno posegel tudi poglavitni jugoslovanski ideolog Edvard Kardelj.

Brzobjavki sta odprli pot na široko koncipiranemu razvoju filmske kulture v Jugoslaviji, posebej v Sloveniji. V drugi polovici leta 1946, ko smo morali v Beograd, da bi svoje zamisli in izkušnje uveljavili po vsej Jugoslaviji, je prihajalo še do težkih motenj, do ponovnih zahtev po centralizaciji jugoslovanske proizvodnje, celo do zahteve, naj se Iskrini konstruktorji projektorja preselijo v Beograd, toda poglavitnega toka procesa ni bilo več mogoče zaustaviti.

Na takšen izid diskusije pa so posledno vplivale tudi izkušnje, ki smo jih že imeli s Sovjeti, s snemanjem njihovega »jugoslovanskega« filma *Vihar na Balkanu*.

Ena izmed prvih naših potez po odrešilni brzobjavki je bila razpis natečaja za filmski scenarij. Že 25. aprila 1946 je izšlo v Poročevalcu »Nekaj misli o filmskem scenariju«, inteligentno, nepodpisano navodilo, kako pisati scenarije za razne zvrsti kratkega filma.

15. maja 1946 pa je izšlo v Poročevalcu poročilo:

»Natečaj za filmski scenarij je končan. Udeležilo se ga je 23 avtorjev s 27 scenariji. 10 scenarijev obravnava NOB, nekateri filmske črtice (13), drugi so dokumentarnega značaja, 6 jih je iz našega gospodarstva in tujskega prometa.« Sledi opomba, da je bila komisija sestavljena iz najvidnejših predstavnikov našega kulturnega življenja, in pa naddrobno, preudarno naštevanje napak, ki so jih zagrešili naši prvi scenaristi. — Podpisan: K-č. — Francè Kosmač.

Med nagrajenci sta bila tudi Francè Štiglic za scenarij *Tifusar* in Kristina Brenkova, ki je priredila za filmsko snemanje Prežihovi *Dve prijateljici*. [Nobenega izmed scenarijev niso filmali.]

Organizacijska posledica takšnega razvoja je bila sredi leta 1946 delitev Državnega filmskega podjetja DFJ, direkcije za Slovenijo, na »Državno podjetje za razdeljevanje filmov« in na »Podjetje za proizvodnjo filmov, Triglavfilm« v Ljubljani. Ustrezna odločba, ki jo je podpisal predsednik vlade Ljudske republike Slovenije Miha Marinko, je izšla v Uradnem listu Ljudske republike Slovenije 13. septembra 1946. leta.

Naj mimogrede omenim, zakaj smo se odločili za naziv »Triglav film«: »Sava« se je npr. imenovalo kratkotrajno Badjurovo podjetje leta 1928; po rekah so poimenovali vrsto jugoslovanskih podjetij, npr. Vardar in Morava, pa podjetij za izdelavo gum itn. Triglav, po katerem se danes imenuje tudi kakšna konfekcija, pa je bil s tremi stiliziranimi vrhovi vendarle emblem OF. Tako smo najbrž podedovali na-

pako: Triglav namreč nima treh vrhov — razen z nekaj domišljije z Vodnikove koče, in se tako verjetno imenuje po poglavitnem slovanskem bogu Triglavu. Kakorkoli: ko je Milovan Djilas izvedel, da bomo imeli Slovenci Triglavfilm, je dejal: »Neka zvezda sja nad Triglavom« in zvezno podjetje za proizvodnjo filmov se je poslej imenovalo »Zvezdafilm«.

Proces svobodnega razmaha slovenske filmske proizvodnje je imel za posledico vrh dotedanjih prizadevanj: »Razpis natečaja za prvi slovenski umetniški film«. To pa se je zgodilo v času, ko so že snemali, kot sem že omenil, sovjetski film *Vihar na Balkanu* in ko je Poročevalec (18. VII. 1946) napovedal premiero »prvega srbskega igranega zvočnega filma *Slavica*«. ²² Razpis natečaja je izšel v Poročevalcu 18., 20. in 22. septembra 1946:

»Filmsko podjetje FLRJ — direkcija za Slovenijo« je razpisala natečaj za prvi slovenski celovečerni umetniški film in povabila nekaj naših literarnih delavcev k sodelovanju.

Nagrade: 15 000, 10 000 in 5000 din.

Razsodišče: Predsednik Josip Vidmar, prof. F. Koblar, Josip Ribičič, Dušan Pirjevec, dr. Anton Melik, Samo Hubad, ing. arh. Bojan Stupica.

Termin: do 29. novembra 1946.

Geslo: trištevlično število. Naslov v zaprti kuverti.

Scenarij, po katerem bo film posnet, bo honoriran posebej (40 000 do 50 000 din) a šele, ko ga bo avtor predelal z režiserjem v knjigo snemanja.

Kdor se zanima, naj se zgleda pri Filmskem podjetju FLRJ — direkcija za Slovenijo.«

9. julija 1946, teden dni pred našim odhodom v Beograd, je izšlo v Kulturnem pregledu poročilo: »Filmski obzornik, delo domače proizvodnje«: poroča, da je vseh 700 kinematografov v Jugoslaviji »v lasti države, ljudstva«. Da smo poslali prvi svoj film *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje* tudi v Ameriko, ²³ da sta izšli dve številki *Filmskih novic*, »katerih nadaljevanje pa je bilo zaradi Jugoslovanskega tednika ustavljeno. *Triglav pozimi* je opremljen z glasbo in govornikom.« Sledita dva domača filma o vojnih zločincih: *Maščujmo in kaznujmo* in *Vojni zločinci bodo kaznovani* (o Rupniku, Rössenerju, Hacinu)... in nadaljuje, da »te dni prikazujejo prvo številko domačega filmskega *Obzornika*. Izhajal bo mesečno, po potrebi tudi dvakrat na mesec. Nosi naslov *Filmski obzornik, maj 1946* in je posvečen praznovanju pete obletnice OF«, nakar našteje imena njegovih snemalcev in reporterjev: Ivan Marinček, Francè Cerar, Metod Badjura in Dimitrij Macarol, ter napove: »Prihodnje dni bo izšla nova številka.« — Hkrati poroča, da je v Beogradu ustanovljen Komitet za kinematografijo FNRJ.

²² Napoved ni bila točna. Prvi »srbski zvočni igrani film« sta namreč v letih 1942/43 na pol ilegalno posnela scenarist, režiser in glavni igralec D. Aleksić in snemalec S. Mišković. To je bila *Nevinost bez zaštite*. — Leta 1946 jih je bilo tega filma še sram. — Delo je bilo 1967 svojevrstna inspiracija za Dušana Makavejeva, ki je posnel pod istim naslovom zanj tipično, po malem posmehljivo, morbidno in žaljivo komedijo, v katero je vkomponiral izvirnik (nagrada 1968 v Berlinu). To posebej omenjam, ker se Makavejev za uvod v svoj film pritožuje, kako so *Nevinost* tudi vsi filmski zgodovinarji prezrli; to pa ni točno. Film je omenjen na str. 548 Orisa zgodovine filma v Jugoslaviji (glej: Georges Sadoul, Zgodovina filma, CZ, Ljubljana, 1960).

²³ »Slovenian American national Council — Slovenski ameriški narodni svet, Phone Rockwell 3978. Administrative Office: 3935 West 26 Th Street, Chicago 23 Illinois, piše tudi naslednje: »Naši rojaki v Ameriki silno težko pričakujejo novih filmov iz Slovenije in čim prej jih bomo dobili, toliko več zanimanja bomo vzbudili med njimi.« »*Ljubljana pozdravlja osvoboditelje*« in »*Vrba*« sta precej doprinesla k uspehu naše kampanije za otroško bolnišnico. Prepričani smo, da bodo bodoči filmi tudi veliko pripomogli pri nabiranju prispevkov za Tiskovni sklad za Primorje in Koroško, ter za druge podobne namene.«

Poročilo je napisal Št (Štiglic), ki se je po sovjetski šoli pri *Viharju na Balkanu* vrnil v propagandni odsek, nato prešel v proizvodnjo in se že začel pripravljati na snemanje *Mladina gradi*, ki je doživel premiero ob koncu leta, nato priznanje v tujini in nekaj kritike v domovini.²⁴

Vsa dela, posneta do srede leta 1946, pa mnoga tudi kasneje, so »slovenski NOB« ali »slovenski partizanski« filmi samo posredno. Vsi, razen Emoninih treh, odsevajo dogajanje tik ob osvoboditvi in po njej. Strokovno so — tudi zavoljo pomanjkljivih tehničnih sredstev — skromni, na ravni statičnega fotografiranja, v najboljših primerih korektno osvetljenega, pravilno uokvirjenega snemaja; prehodi med prizori so zvečine zgolj logični, neasociativni... Toda tedaj je bilo pglavitno: na filmskem traku ohranjati »zgodovinske dogodke«. In »zgodovinsko« se je včasih zdelo marsikaj, kar danes nima cene, mnogokaj pomembnega pa se je — tudi spričo pomanjkanja traku — za vselej izmaknilo filmani in tako tudi obči slovenski zgodovini.

Nekaj let kasneje se je za snemanje »arhivskih posnetkov« bojeval Francè Kosmač. Šlo je za snemanja kakor koli pomembnih dogodkov, za katere bi ne bilo neogibno, da bi jih uporabili, ampak bi jih kot avtentične zgodovinske dokumente arhivirali: za prihodnost. Te svoje velike zgodovinske priložnosti pa Francè Kosmač, sooblikovalec *Obzornika*, torej kvalificirani strokovnjak, nikoli ni mogel uresničiti. Pa ne samo zavoljo pomanjkanja filmskega traku.

Prelepa Vasiljica

Drugo jedro Filmskega podjetja DFJ, direkcija za Slovenijo, je bil propagandni odsek. Njegovo kulturo smo začeli z uvajanjem čim lepše slovenščine na vsa filmska področja.

Omenil sem, da so bili pred vojno podnaslovljeni s slovenskim besedilom le redki filmi, npr. oba češka študentovska, *Pred maturo* in *Pot v globino študentove duše*. Filmska reklama in nasploh tisk, posebej reviji *Film in Kino*, pa so bili zvečine komercialna plaža. Kljub temu, da se nam je posrečilo organizirati »krog prijateljev filma, ki pišejo o naših programih« in »da je doslej izšlo okoli 40 sestavkov o filmih« — kakor piše v citiranem poročilu, smo težišče skrbi za agitacijo in propagando prenesli na podjetje. Začeli smo z naslovi, na primer:

27. maja je izšel v Kulturnem pregledu Poročevalca oglas za predstave filma *Sekretar okrožnega odbora*; pretirano poslovenjeni naslov doživi korekturo 6. julija in še 10. julija, obakrat v Poročevalcu, in se poslej glasi: *Sekretar rajonskega odbora* in nazadnje *Sekretar rajonskega komiteja*. Težave smo imeli s filmi o Leninu in smo naslove slovenili najprej *Lenin v oktobru* in *Lenin v 1918. letu* (*Pravica*, 28. julija 1945), in ju nato popravili v *Lenin Oktobra* in *Lenin 1918. leta* (veliki oglas v Poročevalcu 31. julija in 1. avgusta 1945). Takšni veliki oglasi so v tistem času izhajali tudi kot reklame za knjige, npr.:

²⁴ Za *Mladina gradi* je napisal glasbo Bojan Adamič, ki vse do današnjega dne rad pripoveduje tole anekdoto: »...Ko smo delali mladinski film *Mladina gradi* režiserja Franceta Stiglica, sem skušal napisati tudi primerno glasbo. Usekal sem vedro — marše, pa jazz, ki so ga igrali kar s kuhalicami in renami, poleg pa je pel še kvintet, skratka v barvi »Horuk v nove čase«, marš v novi obliki. No, delo so ocenili kot proameriško, in ko so konec leta vse, kar smo imeli, nesli v Beograd na festival, je moja glasba ostala doma. Povsem slučajno pa so nekte glasbo vendarle poslušali in dobil sem zvezno nagrado, nato pa še v Benetkah zlato kolajno s pripombo, da je treba pohvaliti tipično jugoslovansko muziko...« (Npr. *Nedeljski dnevnik*, 25. maja 1975). — Poglavitni očetek Mladini, ki gradi, je bil, da preveč spominja na tedaj znane t. i. »Hitlerjugend-filme«. Kakorkoli: film je bil deležen nagrade na beneškem festivalu in je danes odsev nekega obdobja.

VESNA FILM
LJUBLJANA

★

DOKUMENTARNI FILM
PARTIZANSKI
DOKUMENTI
1941 – 1945

★

AVTOR FILMA
STANE VIRŠEK

*Prospekt, ki vabi na
predstavo dotlej ne-
znanih posnetkov*

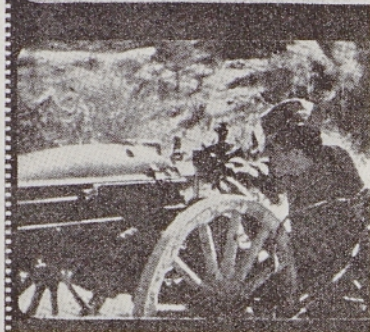

Visoki Komisar za Ljubljansko pokrajino
in
Poveljnik XI. Armadnega Zbora

Javno objavljata:

V noči na 26. je krdečo upornih komunistov v Rudohovi vasi izdajalski streljalo proti enemu našemu vojskemu vlaklu, ubivši dva vojaka in ranivši druge.

Ker je preteklo 48 ur, ne da bi se izsledili

»Slovenski knjižni zavod v Ljubljani. Pravkar smo izdali: Prežihov Voranc Jamnica in Poezije dr. Franceta Prešerna« (Poročevalec, 17. III. 1946). Takšna oblika oglašanja se je ohranila do današnjega dne, slovenjenje naslovov pa omenjam, ker imajo včasih še dandanašnji prevajalci težavo: »najboljši film vseh časov«, ²⁵ znameniti *Bronenosec* »Potemkin«, *Knjaz Tavričeski*, prevajajo s »Križarka«, namesto »Oklepnic«, ali Chaplinov *Lov za zlatom z Zlato mrzlico*, da ne omenjam pogostih banalnih prevodov podeželskih kinoupravnikov, ki mrgole z letakov po naših kinoficiranih krajih. Ali da ne govorim o »risanih filmih«, ki nam jih kar naprej predstavlja filmski tisk in ponuja prek TV zaslonov Iskra, čeprav »risanega filma« zlepa

²⁵ Na svetovni razstavi v Bruslju 1958 je 117 kritikov in zgodovinarjev iz 21 držav izbralo 12 »najboljših filmov vseh časov«: *Oklepnic* »Potemkin«, *Velika iluzija*, *Lov za zlatom*, *Zemlja*, *Poslednji mož*, *Državljan Kane*, *Kabinet dr. Caligarija*, *Mati*, *Tatovi koles*, *Nestrpnost*, *Pohlep* in *Trpljenje Device Orleanske*.

kdo ni videl.²⁶ Po drugi strani pa ni mogoče mimo naporov in zaslug prevajalcev filmskih tekstov, kakršna sta na primer Bogo Smolej ali Božidar Pahor, ki si je tudi za *Donald Ducka* domislil *Racmana Jaka*, da ne omenjam sodobnih prevajalcev pri TV. Na tem mestu naj še poudarim, kako je problem pereč: Delo od 22. aprila 1975 poroča pod naslovom »Za pravilen odnos do lastnega jezika, Ugotovitev IO SZDL Slovenije ob 10-letnici pisma IO in GO SZDL Slovenije o jeziku« tudi naslednje: »... V pismu je bilo med drugim opozorjeno na številne primere nerazumevanja in nepravilne rabe slovenščine na različnih področjih — od tiska, radia in televizije, tehničnih navodil in poslovnih dopisov, imen podjetij in izdelkov, filmskih napisov, ki so pomenili po eni strani izraz nizke stopnje duhovne kulture, po drugi pa tudi slabe poslovne morale ter podcenjevanja delovnih ljudi in občanov kot bralcev, uporabnikov in kupcev...«

Poleg krajših in poudarjenih oglasov za filmske predstave zasledimo že 7. julija v Kulturnem pregledu Poročevalca sestavek »Med novimi sovjetskimi filmi«, 11. julija — ob oglasih za Narodno gledališče in Radio — pa tudi spored kinematografov, 14. julija spored »kinematografov za kongresne dni«, in 21. julija oceno »prvega slovenskega dokumentarnega filma«, za katerega izide oglas 4 dni poprej: »Na Kongresnem trgu: Prvi slovenski dokumentarni film »Ljubljana pozdravlja osvoboditelje« in »Obnova Stalingrada«. Predstave od 20,30 do 24. ure.«

Platno je bilo na fasadi Elitnega kina Maticе — Filharmonije, projektorji nekje na trgu in ljudje so gledali pozno v noč predstave zastonj. Takšnih zastonjskih predstav na Kongresnem trgu je bilo kasneje še več, dokler se te vrste agitacija in propaganda nista umaknili postopni komercializaciji filmske prireditve.

Nato so zlasti v Poročevalcu začele sistematično izhajati ocene filmov in poročila o filmih. Niso jih pisali časopisni novinarji, temveč člani filmskega podjetja. Kot se je v tistem času spodobilo, se pod svoje sestavke najprej niso podpisovali. Prve skromne podpise pod časopisnimi poročili zasledimo šele leta 1946. V Poročevalcu 8. januarja vodi npr. razgovor z Olgo Žiznjevo — to je čas sovjetskih gostov, snemanja *Uragana* — Kb. 12. februarja izide ocena *Zoje Kosmodemjanske* s podpisom F. J. in 16. februarja izide informativni članek »Spored domače filmske proizvodnje« s podpisom K-č. Naši avtorji so bili Kristina Brenkova, France Jamnik in France Kosmač.

1. januarja 1946 je propagandni odsek skupaj s fotosekcijo štel 5 članov: Kristina Brenk, Mirko Grobler, Slavko Tiran, Klio Maver in fotograf Rudi Vaupotič. 1. marca se mu je priključil France Kosmač. Mirko Grobler in Klio Maver sta kasneje odšla na Akademijo za igralsko umetnost. V fotosekcijo pride še Marjan Pfajfer. Marca prevzame vodstvo propagandnega odseka Marica Dekleva. Po koncu snemanja *Uragana* piše občasno tudi Št (Štiglic France), npr. 2. julija 1946 v Poročevalcu »Nov sovjetski film »Četrta podmornica««. Junija pa se že »ustvari širok krog sodelavcev izven podjetja«. Nato so Kosmač, Štiglic in Brenkova premeščeni k delu v proizvodnji...

V tem času so morali fotose za razstave po propagandnih omaricah presnemati s filmskega traku. Oglasi so postajali solidni, podnaslovi lepi, čeprav jih je z zastarelím aparatom in brez ustreznih kemikalij z velikimi težavami tipkal Jože Zalar; najteže na barvni trak, npr. na *Kameniti cvet*, pravljični sovjetski film, ki so ga

²⁶ »Risani film« je posebna tehnika izdelovanja filmskih risank: avtor na vsak pravokotniček, v vsako filmsko okence traku, z roko nariše fazo giba in tako ustvari kakršnokoli »gibljivo« celoto. — Te variante tudi ne omenja Stanka Godnič v poročilu iz »Zagreba 74«: »Risano, slikano, premikano... pa tudi praskano, fotografirano, gneteno — vse to je animirani film« (Delo, 22. junija 1974).

snemali tudi v Postojnski jami. Prve filmske novice in ocene pa so začele izhajati npr. že 29. maja 1945 in sicer v Kulturnih razgledih Slovenskega poročevalca: »Sovjetski film spet v Ljubljani — Ob uprizoritvi sovjetskega domovinskega filma *Sekretar rajonskega odbora*.« In izhajali so prvi filmski prospekti, ki so jih delili ali prodajali po kinih hkrati z vstopnicami. Prospekti za *Prelepo Vasiljico*, za *Mladost naše domovine*, *Na ščukino zapoved*, *Zlati ključek*, *Belj se osamljeno jadro* . . . pa za *Čapačeva*, *Čeveljce* ali za »prvi domači umetniški film« *Slavico* — so bili lepo napisani in so po svojem bistvu prve slovenske povojne slikanice za mladino.

Do konca leta 1946 je izšlo v vsem slovenskem časopisju 227 člankov, od teh so jih napisali člani podjetja 134. Razen tega je »že meseca marca govoril po radiu tov. Kosmač«, »redna predavanja pa smo uvedli s prvim tednom zadnjega četrtertletja,« je zapisano v poročilu.

Kar se tiče prospektov, jih je podjetje izdalo leta 1946 158 500 izvodov za 23 filmov. Razen tega, poroča »Delovno poročilo za leto 1946«, »smo prejeli iz Zagreba 42 392 prospektov, od katerih jih je radi tiskovnih napak uporabnih samo 21 695.«

Poleg dnevnih oglasov je v časopisju izšlo to leto še 28 velikih reklamnih oglasov s klišeji in 87 brez njih. »Iztiskali smo 1100 velikih lepakov za filma *Kameniti cvet* in *Mi iz Kronštata*, prejeli in uporabili pa smo iz Beograda še 32 005 lepakov.«

V tem času že agira Komitet za kinematografijo, ki poslej decentralizira tiskanje propagandnega gradiva.

Za razsežnosti tedanje dejavnosti utegne biti zanimiv tudi naslednji podatek »delovnega poročila«:

»V poslovnem letu 1946 je obšlo naše kinematografe 251 filmov. Od teh je bilo sovjetske proizvodnje 103 po številu, vseh drugih proizvođenj pa 148 . . . Filmov domače proizvodnje smo gledali 9, vendar pa so bili le dodani celovečernemu programu kot predigra. — Med sovjetskimi filmi je dosegel največje število obiska film *Praznik mladosti* — 157 567 . . . Podjetje ga je izročilo potujočemu kinu in ga poslalo po vsej Sloveniji, v kraje, kjer ni stalnih kino dvoran . . . Naslednji film — *Kameniti cvet* — 114 782 gledalcev, tretji film *Cirkus* — nad 70 000 gledalcev, itn. . . dočim je *Ivana Groznega* gledalo v 23 kinih le 12 040 gledalcev, *Pastirja Kostjo* pa v 8 dvorinah 35 310 gledalcev.« — Poročilo pravi, da si »naše občinstvo želi filmov optimistične vsebine, ki prekipevajo zdravja, veselja do življenja, ki imajo srečen konec. Največji uspeh pa dožive filmi, posneti na barvnem traku.«

Ti podatki utegnejo biti poučni tudi za dandanašnje filmske kupce in tiste avtorje, ki so že ob obisku okoli 30 000 gledalcev, preveč prevzeti samih sebe.

Vsa široka agitacijsko-propagandna dejavnost podjetja v letih 1945—1946 pa je imela še en važen namen: z gledanjem filmov in pisanjem o njih šolati prihodnje slovenske filmske scenariste in režiserje. Bili smo mnenja, da ne more biti dober ustvarjalec, kdor ne obvlada tudi pismene slovenščine. Temu bi pritrtil danes vsak gledalec naših novejših filmov, za katere so pisali scenarije nekateri naši preambiciozni, »nepismeni« režiserji.

Poglavitna šola filmskih ustvarjalcev pa naj bi vodila prek snemanj kratkih filmov do končnega cilja — dolgega igranega umetniškega filma.

V podjetje so po različnih poteh začeli prihajati tudi mladi ljudje, ki »so imeli veselje do filma«. Pri tej svojevrstni kadrovske politiki so soodločala razna priporočila in prenekatero naključje.

Francè Stiglic je prišel 1944. z Gorenjskega in postal novinar Poročevalca. Okoli Novega leta je zbolel. Ko sem bil ob njegovi bolniški postelji na bazi Pod

smreko v Črnomlju, preden so ga odpeljali v bolnišnico, je dejal, da bi po osvoboditvi rad delal pri filmu. Bil sem vesel, in Francè-Tugo Štiglic se je pozneje res vključil v podjetje. — Franceta Kosmača, partizanskega poeta, in Franceta Cerarja, partizanskega fotoreporterja, ki je bil kasneje pogostni snemalec Kosmačevih filmov, sem poznal iz Vojne vasi pri Črnomlju, kjer je bila baza fotosekcije Glavnega štaba. — Edvard Šelhaus je prišel z Gorenjskega. Dejali so, da je bil letalec in da je bil težko ranjen. Ker je bil dober fotograf, smo ga vključili v delo fotosekcije pri Propagandni komisiji IOOF. Za partizansko razstavo fotografij npr., ki je bila v hotelu pri Lacknarju v Črnomlju od 25. do 31. decembra 1944, je napravil vrsto zanimivih posnetkov, med njimi tudi tisto znano sliko partizanov v belih haljah in z belimi mrežastimi maskami čez obraz. Šelhaus je postal po osvoboditvi iznajdljiv, drzen filmski snemalec v Trstu in tudi dopisnik jugoslovanskega tednika. Njegova je vrsta posnetkov demonstracij in tudi prizori, ko zavezniki izročajo partizanom Leona Rupnika. Edi Šelhaus se je kasneje in se slej ko prej uveljavlja kot fotograf, s filmskim snemanjem se več ne ukvarja. — Nekaj dni po 11. maju 1945 so mi priporočili partizana iz Centralne tehnike z nekaj semestri arhitekture, Dušana Povha. Za njim se je vključil v naše delo predvojni študent Visoke tehnične šole, partizan Ivan Marinček, kasneje snemalec več Štigličevih filmov. Prišla sta še dva Novomeščana, študent kemije Božo Kisel in Niko Pavlič, tako da smo to četverico zaradi skupnih ambicij in interesov kmalu poimenovali »novomeška skupina«.

Po snemanju sovjetskega *Viharja na Balkanu* se je vrnil v Slovenijo Tissejev²⁷ asistent pri *Viharju*, najstarejši poklicni snemalec v Jugoslaviji, ki si je služil kruh vse od leta 1924 kot dopisnik tujih tednikov, Anton Smeh.²⁸ S Sremske fronte in iz bojev za Trst je prišel na Slovensko tudi snemalec Dimitrij Macarol. V Ameriki pa je prodal svoje premoženje in »prišel na pomoč socialističnemu filmu« Jože Žnidaršič-List, hollywoodski snemalec, s svojo ženo Mehikanko, radijsko pevko, pa znanec Božidarja Jakca; ko tudi zanj v slovenskem filmu niso našli mesta, se je kaki dve leti kasneje vrnil v Ameriko.

Med upravnimi strokovnjaki naj omenim Jožeta Gosnarja, pomočnika direktorja, ki je po delitvi podjetja postal direktor Podjetja za razdeljevanje filmov, in Marjana Pengova, ki je postal direktor Triglav filma, podjetja za proizvodnjo filmov. Gosnarja sem poznal kot dobrega tečajnika s tečaja za propagandiste v Ručetni vasi (jeseni 1944), Marjana Pengova pa iz italijanskega taborišča Visco (spomladi 1943), kjer je kot dober frontaš grafično opremljal ilegalni list taboriščnikov »Višk — Visco«.

Sredi leta 1946 je bil tako v podjetju konglomerat ljudi najrazličnejših izobrazbenih stopenj, starosti, ambicij, nazorov.

Najtrša je bila situacija v proizvodnji. Mladi naj bi se učili od starejših strokovnjakov ob snemanjih prvih kratkih filmov. Tisti pa, ki so imeli končano srednjo šolo, naj bi nadaljevali študij na eni izmed ustreznih fakultet. V času »obnove in izgradnje« niso radi dovoljevali študija, zlasti ne partizanom, kajti važna je bila neposredna akcija. Céla generacija maturantov, rojena okoli leta 1920, zato ni nikoli končala Univerze. — Nam se je posrečilo dopovedati, kako je filmsko področje novo, izjemno, in da je z ustreznim študijem treba dvigniti ravnino filmskega ustvarjanja na višjo,

²⁷ Eduard Tisse je eden izmed najbolj znamenitih snemalcev sveta, ki je posnel tudi vrsto Eisensteinovih filmov.

²⁸ Anton Smeh (s snemalskim, umetniškim imenom Harry), se je rodil 1898. leta v Brežicah in je umrl leta 1953. Počiva na pokopališču v Klečah. Snemal je tudi na Sremski fronti in za *Obzornike* pa kratke filme: *Osvoboditev Beograda*, *Boji in osvoboditev Zagreba*, *Partizanske bolnice v Sloveniji*, *Mladina gradi*, *Zadružni domovi*, *Koloradski hrošč*, *Bodoči čuvarji neba*. Bil je tudi kandidat za snemanje *Na svoji zemlji*.

neamatersko ravnino. Tako so imeli vsi mladi v filmskem podjetju možnost študirati — ob zagotavljeni mesečni plači.

Ker sem bil po študiju pedagog in psiholog, po specializaciji pa poklicni svetovalec, sem bil za vprašanje »izobraževanja kadrov« posebej občutljiv. Že pred vojno smo poudarjali, kako važno bo posebej za mali slovenski narod, da bo vsakdo delal čim bolj izobražen na čim bolj ustreznem mestu. Toda v tem obdobju je naš boj za izobražen talent domala docela propadel. Razen Franceta Kosmača se na Univerzo ni vpisal nihče. Nekaj jih je kasneje odšlo na Akademijo za igralsko umetnost, kjer ni bilo filmskega študija — razen predmeta zgodovina filma, in na beograjsko Visoko filmsko šolo. Mislím, da sta se med njimi v film vrnila le Mirko Groblar in Maks Sajko.

Drugi mladi filmski delavci so si izbrali lažnejšo pot. Še danes sem prepričan, da stvari našega filma in tudi sebi v škodo.

Premiera
prvega domačega umetniškega filma

SLAVICA

Proizvodnja Avala-film
Režija in scenarij . . . Vjeko Afrič
Glasba Silvij Bombardeli
Operater Georgij Skrigin

Slavica IRENA KOLESAR
Marin MARIJAN LOVRČ
Ivo LJUBISA JOVANOVIĆ
Stipe JOZO LAURENCIĆ
Šime, Slavičin oče DUBRAVKO DUJŠIN
Luce, Slavičina mati CARKA JOVANOVIĆ
Barbara Tone BOZA NIKOLIĆ
Župnik PREDRAG MILANOVIĆ
Nikša JOZA RUTIĆ
Zamola Franjo TJESIVOJ ČINOTI
Zamola Džidži JUNUS MEDŽENOVIC
Paron DEJAN DUBAJIĆ

*Vabilo na predstavo
prvega jugoslovanskega
igranega zvočnega
povojnega filma*

Še po letu 1961, ko se Akademija preimenuje v Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, ko ta visokošolska ustanova formalno razširi področje svoje pedagoške, pa tudi danes, ko na njej predava že vrsta specializiranih predavateljev, boj za izobražen filmski talent še traja. Proces je seveda nenehen, gre namreč za vprašanje, na kakšni ravnini, po kakšni metodi se odvija.

Kakor koli: nastajati so začeli prvi poosvobodilni slovenski filmi.

Najprej *Ljubljana pozdravlja*...

16. februarja 1946 pa piše K-č, France Kosmač, v Poročevalcu »o sporedu domače proizvodnje«:

»... Kader filmskih strokovnjakov, ki je deloval že v stari Jugoslaviji je skoraj v celoti stopil v službo Filmskega podjetja DFJ« in začel z delom. S pravo partizansko vneto pa je pristopilo k delu na področju filma nekaj amaterjev-partizanov, ki se počasi usposabljaajo in že uveljavljajo ob starih strokovnjakih...« Nato K-č govori o vsebini »kratkih trakov« »*Filmske novice št. 2*«, »*Filmske novice št. 3*« in »*Prvi zlet*«. Omenja še *Vrbo in Triglav* ter dokumentarni film o izdajalskem početju »prezidenta Rupnika«, se pravi film *Maščujmo in kaznujmo* avtorjev Štiglica, Povha, Badjure, Macarola in Šelhausa. V film so vmontirani tudi impresivni prizori iz obeh Emoninih filmov o domobrancih, njihovem zborovanju in prisegi.

Naj omenim, da so nekateri prizori v *Ljubljana pozdravlja* rekonstruirani. Na primer prihod partizanov po Dolenjski cesti in prizor deklet v narodnih nošah, ki navdušeno pozdravljajo osvoboditelje. Naknadno je snemanje organiziral Francè Kosmač, toda točno po resničnih dogodkih in z avtentičnimi akterji — z brigado, ki je res vkorakala v Ljubljano, in z navdušenimi gledalci. Že tedaj smo namreč vedeli, da ima pravico do naziva »dokumentarni film« tudi delo, v katerem je do 25 % posnetkov rekonstruiranih; pod pogojem, da so novi prizori posneti na resničnem kraju resničnega dogajanja in po pričevanju ali celo nastopanju avtentičnih oseb. V *Bitki za Stalingrad* je npr. v celoti rekonstruiran prizor, v katerem se na zasneženi poljani srečata sovjetski armadi, ki obkolita Nemce. Pa film kljub temu velja za »dokumentarnega«. (Te prizore smo nazadnje videli prek ljubljanske TV leta 1974, v seriji BBC *Svet v vojni*). Na mednarodni dogovor o pravici do imena dokumentarni film se naša kasnejša filmska pa TV praksa pogosto ne ozirata.

Naj še omenim, da Filmskih novic št. 1 — ni. Zanje smo šteli *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje*. — Hoteli smo čim prej čim več filmov...

In izhajale so že *Jugoslovanske filmske novosti*.²⁹ Ker smo bili še v nejasnem položaju in nismo vedeli, kaj smemo in česa ne smemo snemati, pa tudi zato, ker bi bile dvojne — zvezne in republiške novice — neumestne, smo se odločili — ne za tednik, temveč za filmski mesečnik: kar je v tisku »revija«, ki se ji po slovensko reče »obzornik«, naj bi bil poslej v slovenski filmski kulturi Filmski obzornik. Obravnaval bi bolj tehtne, vsaj mesec dni aktualne dogodke, ki naj bi bili tudi filmsko boljše oblikovani.

Lepa slovenska beseda obzornik in njena nova vsebina sta po opustošenju slovenskega filma na novo zaživele leta 1958 v TV Ljubljana...

²⁹ 24. XII. 1974 je priobčilo Delo: »Beograd, 23. dec. (Tanjug) — Kolektiv »Filmskih novosti« v Beogradu je danes slovesno proslavil 30-letnico plodnega in uspešnega dela. Ob tej priložnosti ga je predsednik republike Josip Broz Tito odlikoval z redom zaslug za narod z zlato zvezdo. »Filmske novosti« so dobile tudi diplomu združenja filmskih in televizijskih delavcev Srbije »Kamera v službi človeštva«...

V Zapiskih sem napisal:

»Razvoj jugoslovanskih filmskih proizvedenj pričenja v zgodnjem obdobju osvobodilnega boja.

Prvi snemalci na ozemlju Jugoslavije so bili po dosedanjih podatkih partizani in aktivisti OF na Slovenskem. Leta 1942 je snemal na ozki, 8 mm trak, propagandist II. grupe partizanskih odredov na Pohorju. Kdo je bil, ne vemo, in tudi ne, kaj je snemal. Vemo le, da je film s kamero vred propadel leta 1943 ob spopadu z Nemci na Gorenjskem. — V noči na 11. april 1943 so aktivisti OF obesili na stolp frančiškanske cerkve v Ljubljani rdečo zastavo,³⁰ ki so jo italijanski fašisti skušali dopoldne sneti z zvonika. Prizor je posnel skozi okno nekdanje Fričeve hiše z normalno kamero in teleobjektivom novator »Triglav filma« Rudi Omota. Ko so Nemci zasedli Ljubljano, je tudi ta film propadel.

Filmsko snemanje je znatno oživele po kapitulaciji Italije. Novi partizani so prinesli s seboj kamere in filmski trak. V dobrem mesecu; do oktobrske nemške ofenzive, so posneli vrsto prizorov: boj za belogardistično postojanko Turjak; prvo zasedanje Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju; 9. X. proces proti narodnim izdajalcem pred izrednim narodnim sodiščem v Kočevju in v času ofenzive Izvršilni odbor OF. — Snemali so M. Brelih, B. Jakac in F. Škodlar. Večina posnetkov je ohranjenih in so najstarejši filmski dokumenti iz našega osvobodilnega boja.³¹

Kljub pomanjkanju tehničnih sredstev so snemali tudi leta 1944 znani in neznan propagandisti pod vodstvom propagandnih oddelkov raznih štabov ali po zasebni pobudi. Razpolagali so povečini z zaplenjenimi ozkimi 8 mm kamerami. Med snemanji v letu 1944 je bilo najbolj zanimivo vnaprej pripravljeno filmanje bojev za Črni vrh nad Idrijo 1. septembra. Snemal je F. Škodlar. Film pa je najbrž propadel, ker ga doslej ni bilo mogoče najti.

Bolj vneto je sledila filmska kamera pomembnim dogodkom zadnjih štirih mesecev pred osvoboditvijo. Letalske zveze z zavezniki so omogočile nabavo filmskega traku. B. Jakac, F. Škodlar in Z. Viršek so posneli vrsto prizorov, ki so značilni za ta čas in ki nosijo kratke naslove: Prenos ranjencev, Srednja vas, Zavezniška pomoč, Gradnja mostu na Kolpi, Prihod V. Prekomorske brigade v Belo krajino, Manevri I. slovenske artilerijske brigade v Suhi krajini, Transport vojnega materiala in ranjencev z zavezniškimi letali, Pogreb padlih ameriških pilotov, Evakuacija civilnega prebivalstva z zavezniškimi letali in nazadnje: Pohod partizanov na Trst, Sušak in Reko. — Nekaj posnetkov manifestacij ob osvoboditvi Trsta je filmanih celo na barvni trak. Vsi našteti prizori so prestali hajke in vojna naključja zadnjih mesecev težkih spopadov.

Od celotnega gradiva je ohranjenih v arhivu »Triglav filma« 1563 m zgodovinsko dragocenih dokumentarnih posnetkov. Leta 1946 so jih prenesli v zlinskih laboratorijih na normalni trak.³²

³⁰ Danes vemo, da je bil to skojevec Vilko Kopecki.

³¹ Današnja opomba: To so najstarejši doslej znani ohranjeni NOB filmski dokumenti v Jugoslaviji. Dr. Petar Volk v svoji »Hroniki jugoslovenskog filma 1896—1945 Svedočenje, Beograd, september 1973« spreminja kronološka zaporedja in zgodovinska dejstva, razglasi Miliona Manakija za najstarejšega jugoslovanskega filmskega avtorja, čeprav je bil to dr. Karel Grossmann, ljutomerski advokat, prepíše naše podatke o snemanju med NOB, pa ne navede historično pomembnega dejstva, da so naši posnetki, kar doslej vemo, najstarejši in edini ohranjeni partizanski dokumenti. Knjigi jemlje taka pristranost njen večji pomen.

³² Zapiski o filmu, str. 80—82.

Še po letu 1961, ko se Akademija preimenuje v Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, ko ta visokošolska ustanova formalno razširi področje svoje pedagoške, pa tudi danes, ko na njej predava že vrsta specializiranih predavateljev, boj za izobražen filmski talent še traja. Proces je seveda nenehen, gre namreč za vprašanje, na kakšni ravnini, po kakšni metodi se odvija.

Kakor koli: nastajati so začeli prvi poosvobodilni slovenski filmi.

Najprej *Ljubljana pozdravlja*...

16. februarja 1946 pa piše K-č, France Kosmač, v Poročevalcu »o sporedu domače proizvodnje«:

«. . . Kader filmskih strokovnjakov, ki je deloval že v stari Jugoslaviji je skoraj v celoti stopil v službo Filmskega podjetja DFJ« in začel z delom. S pravo partizansko vneto pa je pristopilo k delu na področju filma nekaj amaterjev-partizanov, ki se počasi usposablajo in že uveljavljajo ob starih strokovnjakih. . .« Nato K-č govori o vsebini »kratkih trakov« »*Filmske novice št. 2*«, »*Filmske novice št. 3*« in »*Prvi zlet*«. Omenja še *Vrbo* in *Triglav* ter dokumentarni film o izdajalskem početju »prezidenta Rupnika«, se pravi film *Maščujmo in kaznujmo* avtorjev Štiglica, Povha, Badjуре, Macarola in Šelhausa. V film so vmontirani tudi impresivni prizori iz obeh Emoninih filmov o domobranci, njihovem zborovanju in prisegi.

Naj omenim, da so nekateri prizori v *Ljubljana pozdravlja* rekonstruirani. Na primer prihod partizanov po Dolenjski cesti in prizor deklet v narodnih nošah, ki navdušeno pozdravljajo osvoboditelje. Naknadno je snemanje organiziral France Kosmač, toda točno po resničnih dogodkih in z avtentičnimi akterji — z brigado, ki je res vkorakala v Ljubljano, in z navdušenimi gledalci. Že tedaj smo namreč vedeli, da ima pravico do naziva »dokumentarni film« tudi delo, v katerem je do 25 % posnetkov rekonstruiranih; pod pogojem, da so novi prizori posneti na resničnem kraju resničnega dogajanja in po pričevanju ali celo nastopanju avtentičnih oseb. V *Bitki za Stalingrad* je npr. v celoti rekonstruiran prizor, v katerem se na zasneženi poljani srečata sovjetski armadi, ki obkolita Nemce. Pa film kljub temu velja za »dokumentarnega«. (Te prizore smo nazadnje videli prek ljubljanske TV leta 1974, v seriji *BBC Svet v vojni*). Na mednarodni dogovor o pravici do imena dokumentarni film se naša kasnejša filmska pa TV praksa pogosto ne ozirata.

Naj še omenim, da Filmskih novic št. 1 — ni. Zanje smo šteli *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje*. — Hoteli smo čim prej čim več filmov. . .

In izhajale so že *Jugoslovanske filmske novosti*.²⁹ Ker smo bili še v nejasnem položaju in nismo vedeli, kaj smemo in česa ne smemo snemati, pa tudi zato, ker bi bile dvojne — zvezne in republiške novice — neumestne, smo se odločili — ne za tednik, temveč za filmski mesečnik: kar je v tisku »revija«, ki se ji po slovensko reče »obzornik«, naj bi bil poslej v slovenski filmski kulturi Filmski obzornik. Obravnaval bi bolj tehtne, vsaj mesec dni aktualne dogodke, ki naj bi bili tudi filmsko bolj oblikovani.

Lepa slovenska beseda obzornik in njena nova vsebina sta po opustošenju slovenskega filma na novo zaživel leta 1958 v TV Ljubljana. . .

²⁹ 24. XII. 1974 je priobčilo Delo: »Beograd, 23. dec. (Tanjug) — Kolektiv »Filmskih novosti« v Beogradu je danes slovesno proslavil 30-letnico plodnega in uspešnega dela. Ob tej priložnosti ga je predsednik republike Josip Broz Tito odlikoval z redom zaslug za narod z zlato zvezdo. »Filmske novosti« so dobile tudi diplomu združenja filmskih in televizijskih delavcev Srbije »Kamera v službi človeštva«. . .

V Zapiskih sem napisal:

»Razvoj jugoslovanskih filmskih proizvođenj pričtenja v zgodnjem obdobju osvobodilnega boja.

Prvi snemalci na ozemlju Jugoslavije so bili po dosedanjih podatkih partizani in aktivisti OF na Slovenskem. Leta 1942 je snemal na ozki, 8 mm trak, propagandist II. grupe partizanskih odredov na Pohorju. Kdo je bil, ne vemo, in tudi ne, kaj je snemal. Vemo le, da je film s kamero vred propadel leta 1943 ob spopadu z Nemci na Gorenjskem. — V noči na 11. april 1943 so aktivisti OF obesili na stolp frančiškanske cerkve v Ljubljani rdečo zastavo,³⁰ ki so jo italijanski fašisti skušali dopoldne sneti z zvonika. Prizor je posnel skozi okno nekdanje Fričeve hiše z normalno kamero in teleobjektivom novator »Triglav filma« Rudi Omota. Ko so Nemci zasedli Ljubljano, je tudi ta film propadel.

Filmsko snemanje je znatno oživel po kapitulaciji Italije. Novi partizani so prinesli s seboj kamere in filmski trak. V dobrem mesecu, do oktobrske nemške ofenzive, so posneli vrsto prizorov: boj za belogardistično postojanko Turjak; prvo zasedanje Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju; 9. X. proces proti narodnim izdajalcem pred izrednim narodnim sodiščem v Kočevju in v času ofenzive Izvršilni odbor OF. — Snemali so M. Brelih, B. Jakac in F. Škodlar. Večina posnetkov je ohranjenih in so najstarejši filmski dokumenti iz našega osvobodilnega boja.³¹

Kljub pomanjkanju tehničnih sredstev so snemali tudi leta 1944 znani in neznan propagandisti pod vodstvom propagandnih oddelkov raznih štabov ali po zasebni pobudi. Razpolagali so povečini z zaplenjenimi ozkimi 8 mm kamerami. Med snemanji v letu 1944 je bilo najbolj zanimivo vnaprej pripravljeno filmanje bojev za Črni vrh nad Idrijo 1. septembra. Snemal je F. Škodlar. Film pa je najbrž propadel, ker ga doslej ni bilo mogoče najti.

Bolj vneto je sledila filmska kamera pomembnim dogodkom zadnjih štirih mesecev pred osvoboditvijo. Letalske zveze z zavezniki so omogočile nabavo filmskega traku. B. Jakac, F. Škodlar in Z. Viršek so posneli vrsto prizorov, ki so značilni za ta čas in ki nosijo kratke naslove: Prenos ranjencev, Srednja vas, Zavezniška pomoč, Gradnja mostu na Kolpi, Prihod V. Prekomorske brigade v Belo krajino, Manevri I. slovenske artilerijske brigade v Suhi krajini. Transport vojnega materiala in ranjencev z zavezniškimi letali, Pogreb padlih ameriških pilotov, Evakuacija civilnega prebivalstva z zavezniškimi letali in nazadnje: Pohod partizanov na Trst, Sušak in Reko. — Nekaj posnetkov manifestacij ob osvoboditvi Trsta je filmanih celo na barvni trak. Vsi našteti prizori so prestali hajke in vojna naključja zadnjih mesecev težkih spopadov.

Od celotnega gradiva je ohranjenih v arhivu »Triglav filma« 1563 m zgodovinsko dragocenih dokumentarnih posnetkov. Leta 1946 so jih prenesli v zlnskih laboratorijih na normalni trak.³²

³⁰ Danes vemo, da je bil to skojevec Vilko Kopecki.

³¹ Današnja opomba: To so najstarejši doslej znani ohranjeni NOB filmski dokumenti v Jugoslaviji. Dr. Petar Volk v svoji »Hroniki jugoslovenskog filma 1896—1945 Svedočenje, Beograd, september 1973« spreminja kronološka zaporedja in zgodovinska dejstva, razglasi Miliona Manakija za najstarejšega jugoslovanskega filmskega avtorja, čeprav je bil to dr. Karel Grossmann, ljutomerski advokat, prepíše naše podatke o snemanju med NOB, pa ne navede historično pomembnega dejstva, da so naši posnetki, kar doslej vemo, najstarejši in edini ohranjeni partizanski dokumenti. Knjigi jemlje taka pristranost njen večji pomen.

³² Zapiski o filmu, str. 80—82.

V zamisel pričujočih spominov pa spada nekaj podatkov, ki jih v Zapiskih izpuščam.

Čoro Škodlar — v Zapiskih ga pomotoma imenujem F(rane) in Virška Z(deno), čeprav je Stane — je snemal napad na Črni vrh iz prvih bojnih položajev. Tako je verjetno nastal najbolj zanimiv in snemalno dognan partizanski filmski dokument — NOB film. Dragoceni trak je prevzel vodja sovjetske vojaške misije polkovnik Patriarhalcev. Obljubil je, da ga bo prek osvobojenega Beograda poslal v Moskvo, kjer ga bodo varno razvili. Film pa se je izgubil. Naši predstavniki, ki so potovali v Moskvo, med njimi Lidija Šentjurs, mislim da že na jesen 1945., so skušali najti dragoceni dokument, pa se to vse doslej ni posrečilo. Ko pišem te vrstice, decembra 1974, torej čez 30 let, so na obisku v Ljubljani sovjetski odposlanci, ki ob tednu sovjetskega filma spremljajo prireditve. Na RKSZDL so tudi te goste opozorili na Škodlarjev film.

In kar se 1563 metrov tiče?

V času beograjskega oktobrskega zasedanja 1945. so nam srbski tovariši pokazali tudi svojo prihodnjo proizvodno palačo Zvezda film. To je bila na pol dograjena stavba na vzpetini za pošto in pravoslavno cerkvijo, namenjena otroški kuhinji kraljice Marije. Ko smo si ogledovali razsežne prostore, smo prišli tudi v klet. V kotu na ilovnatih tleh je ležal kup zavitkov. Po naključju sem pogledal in videl na njih slovenske napise: SNOUB brigada... Pod zavijalnim papirjem sem otipal filmske zvitke. Gradivo smo prenesli v Ljubljano in ugotovili, da gre za slovenske partizanske filme, ki so jih po letalski zvezi pošiljali v Beograd, kjer naj bi jih razvili in obvarovali. Ker v Jugoslaviji ni bilo laboratorijev in aparatov, ki bi lahko prenesle 8 mm filme na 35 mm trak, smo leta 1946 vzeli dragoceno gradivo na pot v ČSSR. Češki tovariši so zvitke poslali v svoje ustrezne laboratorije ozkega filma v Zlin, današnje Gottwaldovo. Nekaj tednov za tem smo dobili 1563 metrov skrbno razvitih in na normalni trak prenesenih dokumentov.

Šele kasneje smo ugotovili, da so ti posnetki najstarejši ohranjeni avtentični filmski dokumenti iz NOB v Jugoslaviji. In dolgo smo mislili, da edini. Leta 1963 pa je dal na razpolago ljubljanski TV nekaj svojih dragocenih posnetkov tudi eden izmed najbolj vnetih partizanskih fotografov in snemalcev, slikar Božidar Jakac. In tako je TV registrirala še vrsto NOB posnetkov, ki najbrž niso všteti v 1563 m.

Izkazalo pa se je tudi, da sta nastali okoli 9. maja 1945 vsaj še dve Ljubljani, ki pozdravljata osvoboditelje: Staneta Virška in doslej znanih avtorjev Bara, Pogačnika in Zalaznika *Osvoboditev Ljubljane*. Že ob dvajsetletnici osvoboditve je podjetje Vesna izdalo prospekt, s katerim je vabilo na predstavo dokumentarnega filma *Partizanski dokumenti 1941—1945*³³ snemalca Staneta Virška. Njegovo inačico *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje* pa je okoli leta 1970 prvič predvajala TV. *Osvoboditve Ljubljane* je za celih 400 m na 16 mm traku, *Partizanskih dokumentov* pa je ca. 470 m, za 43 minut predvajanja.

Bolj podrobni pregled filmskega NOB gradiva, s katerim razpolaga TV Ljubljana, mi je posredoval (1975) vodja službe za mednarodne zveze in tisk pri RTV Miha Rigl, ki je zvečine to gradivo tudi odkril in zbral: razne prizore o »vkorakanju v Ljubljano« so snemali Franci Bar, ing. Janez Pogačnik in znani predvojni filmski amater, kavarinar in slaščičar na Starem trgu, Ivan Zalaznik. Stane Viršek je leta 1961 oddal za 43 minut »partizanskih dokumentov«. Filmski prizori Božidarja Jakca so: zasedanje

³³ Naslov je seveda pretiran, razen kolikor šteje avtor med partizanske dokumente tudi fotografije, nastale 1941. leta in kasneje.

FILMSKO PODJETJE D.F.J.
DIREKCIJA ZA SLOVENIJO

predveja sovjetski film

Prelepa Vasiljica

po ruski narodni pesmi

V GLAVNIH VLOGAH NASTOPAJO:

Oče	G. Miljar
Ivan, najmlajši sin	S. Stoljarov
Agafon, srednji sin	L. Potemkin
Anton, najstarejši sin	N. Kondratjev
Vasiljica, kmečka hči	V. Sarogožskaja
Malanja, trgovčeva hči	I. Zarubina
Beljandrijsa, plemiška hči	L. Suharevskaia

★

Film je režiral ALEKSANDER ROU,
praviljično okolje je povzdignil s svojo glasbo
L. POLOVINKIN

Prelepa Vasiljica

1819 45

Prospekt za sovjetski film

v Kočevju, partizani, Kočevski Rog (340 m), arhivirano XI. 1963, in nato: Film Božidarja Jakca iz muzeja Jajce 1943—1945: Turjak po zavzetju, grad Soteska, kjer je bil Glavni štab NOV in POS, Kočevje pred zborom poslancev, zbor, govorniki: Jones, Vidmar (z opombo: slab material), IO med nemško ofenzivo na tehniko Urški (Kočevski Rog), IO po ofenzivi, v snegu, prevoz ranjencev, partizani, Marjan Kozina, Karel Pahor, pokop angleških letalcev, prihod prekomorcev, miting ob osnovanju prve vlade v Ajdovščini. (Dolžina 260 m, arhivirano 1970. leta.) — Razen tega gradiva razpolaga TV še z vrsto prizorov neznanih snemalcev: še dva zvitka filma o prihodu partizanov v Ljubljano, sprejem slovenske vlade v Ljubljani (Župančič, Kidrič, Fajfar, Vidmar, Kardelj, Leskovšek, Polič, Bakarić) vsega za pičli 2 minuti; za približno 10 minut pa: IX. divizija v Novem Sadu, Šlandrova brigada na Menini planini — prisega 28. X. 1943 (??), akcije Šlandrove brigade na nemške kamione pri Lukovici na cesti Ljubljana—Celje 27. IV. 1944, in borbe ob zavzetju Ljubnega v Zg. Savinjski dolini VIII. 1944 . . .

Tak je torej ta hip položaj v arhivih TV Ljubljana. Nekaj prizorov je najbrž identičnih s prizori iz arhiva Triglav filma. Večina teh dokumentov, posebej o osvoboditvi Ljubljane in kasneje, je nastala mimo našega uokvirjenega in načrtovanega programa, ko je bil dragocen vsak meter traku. Zdaj imamo tako kar precej osvobojenih Ljubljan, prenekateri dogodek pa se je za vselej izmuznil filmski dokumentaciji.

Zato so vsi ti avtorji ravnali najbrž preudarno, da so s prodajo svojih del počakali na čas, ko že zdavnaj ne velja več »zapora nad kinematografskim materialom«.

Izvirno NOB gradivo pogosto uporabljajo naši dokumentaristi: npr. Jože Gale za *Partizanske dokumente*, Fran Žižek za *Teh naših trideset let (1973)* ali Mija Janžekovič za 10 nadaljevanj o partizanski pesmi in njenih avtorjih *To je bila pesem svetlega in vročega jedra (1974)*. V različnih zvezah in zaporedjih.

Vsi dokumenti nedvomno še niso znani in evidentirani. Skrivni snemalci pa se utegnejo prej ali slej opogumiti in dati svoje gradivo Arhivu Slovenije ali TV. Olga Meglič npr. vé, da so prizori bojov za Trst, delo naših in sovjetskih snemalcev, razviti, toda neurejeni in še ne porabljeni, v arhivu beograjskih *Filmskih novosti*. Do prenekaterega posnetka se je prikopala tudi Jugoslovanska kinoteka (ali so dvojniki tudi v Ljubljani?), in ne nazadnje: kdor bo imel možnost in nekaj sreče, bo lahko našel v arhivu UFA in njenega *Die deutsche Wochenschau* (preostali arhiv je v Zahodni Nemčiji, najbrž še vedno v lasti gospoda Jacquesa Ledouxa) prenekateri posnetek iz časov in krajev nemške okupacije. Razen tega so verjetno še živi fašistični propagandni filmi, kakršen je bil npr. italijanski *Boj za trdnjavo Vicci*, v katerem italijanski vojaki po hudih bojih osvoje ljubljanski Vič, v insceniranih prizorih, ki so jih posneli na strmem peščenem griču za železniško postajo Notranje gorice.

V letih 1973/74 prevzema raztresene slovenske filmske arhive, posebej arhiv Triglav filma, za katerega je pod nemogočimi pogoji skrbela nad 25 let Alojzija Omota, Arhiv Slovenije, Ljubljana, Levstikov trg 3. Upajmo, da je to najboljša pot in poročstvo, da preostali dragoceni filmski dokumenti ne bodo propadli, preden ne bo potekel njihov snovni življenjski čas.

1563 in še nekaj sto metrov ter trije Emonini filmi so tako edini pristni vir in začetek NOB filma na Slovenskem.

Še tri leta pa je bilo treba čakati in si prizadevati, preden je nastal prvi slovenski igrani NOB film — *Na svoji zemlji*. Ni naključje — nasploh je bilo tudi v slovenski filmski zgodovini malo naključij — da so nas prehiteli Srbi s *Slavico* (1946) in Hrvatje z *Živjeće ovaj narod* (1947).

Ko so nas sredi 1946. leta poslali v Beograd uresničevat jugoslovanske narodne proizvodnje, so ostala za nami odprta še vsa osnovna vprašanja: na višku je bil boj za podržavljanje kinematografov; boj za narodne proizvodnje smo prenesli v Beograd, na Knez Mihajlovo 19; in boj za mlade izobražene talente se je popačil: začela so se trenja med »mladimi«, ki jih je predstavljala že omenjena novomeška skupina, in med »starimi« — Omotovo oziroma Smehovo generacijo. Boj je vnesel mnogo zmede v delo: v snemalni program, v načrt gradnje ateljejev. Novomeški skupini so se pridružili domala vsi dvajsetletniki. Njihova imena so zablestela v glavah filmov, zasloveli so brez študijskih naporov. Omota, Badjura, Smeh so postajali vse bolj »zastareli« in hkrati z dr. Foersterjem in Žnidaršičem-Listom odhajali v pozabo. Kot relikvijo so ohranjali le Metoda Badjuro.

Boj med mladimi in starimi je bil dolgotrajen in zahotan. Po svojem bistvu pa ni bil samo generacijski, temveč tudi filmsko nazorski in v nekaj primerih razredni. Bil je to boj med dvema konceptoma izgradnje slovenskega filma in tudi med dvema estetikama. Za velikim svetom smo zaostajali celega pol stoletja.

Z bojem med »starimi« in »mladimi« se bomo srečavali vse do današnjih dni, ko tli pri dnu nov filmsko televizijski boj med starimi in mladimi, ki pa ima docela drugačno vsebino. Prvo dejanje našega boja je trajalo do odločitve, kdo bodo avtorji prvega slovenskega igranega zvočnega filma: Ferdo Delak, Bratko Kreft, Bojan Stu-

pica, Fran Žižek... ali ?, Anton Smeh, Dimitrij Macarol, Žnidaršič-List... ali ?. — Za Novo leto 1948 pa so na silvestrski prireditvi v podjetju razobesili karikaturo: sedem krst z imeni Delak, Stupica, Kreft... in nad njimi užaloščeni Francé Štiglic. Narisal jo je Pavlihov karikaturist Dušan Povh, kandidat za direktorja proizvodnje.

Ne glede na to pa moramo poudariti, da so mladi razvijali intenzivno dejavnost, čeprav že po izhodiščih obubožano, in da so se po svoje tudi šolali. Preden so se podajali na pot na festivale in v kinoteke — kar je najdražji podiplomski študij — so izkoristili nekaj sprotnih priložnosti: omenil sem, da smo na pomlad 1946 potovali na Barrandov, češko filmsko središče, ki ga je leta 1933 zgradil in leta 1946 spet vodil naš rojak, Dalmatinec ing. Lavoslav Reichel. Poslej je bila pot mladim tehnikom na Barrandov odprta. In pečat slovenski filmski organizaciji in tudi umetniški abecedi so vtisnili avtorji *Viharja na Balkanu*: Abram Room, Eduard Tisse, Mordvinov, Kuznecov, Utkin, pa scenarist, Gruzinec Georgij Mdivani.

Slej ko prej pa smo nad vsemi svojimi vzori in boji čutili senco tretjega človeka: spremljal je vsak naš korak in s tisoč in eno ukano posegal v naše delo. Ne samo zato, ker bi trije ali pet slovenskih filmov ogrožalo mednarodni filmski kapital, temveč zavoljo pohujšljivega zgleda, ki mu utegnejo slediti po svetu še drugi mali in najmanjši narodi: ustvarjati lastne filme. »Tretji človek« je vplival tudi na razvoj našega NOB filma, in tako bo poslej nad nami nenehno njegova senca.

Tudi to smo vedeli iz zgodovine: kako so ugonobili veliko umetnost malih nordijskih narodov.

Thèmes de la guerre de libération nationale dans le cinéma slovène

(Suite — pour la première partie voir Dokumenti SGM n° 25, p. 48—68)

L'auteur nous parle d'abord de la structure d'organisation de la »section slovène« de l'entreprise cinématographique yougoslave, de son fonctionnement, de ses problèmes et de ses succès. Les buts de la section slovène n'étaient point limités à la production des films (qui eut lieu à un niveau technique précaire et malgré le manque du personnel technique et artistique) mais elle s'occupait aussi de la distribution des films yougoslaves si bien qu'étrangers sur tout le territoire libéré slovène, Trieste compris. Par manque de pellicule, l'entreprise cinématographique ne pouvait pas tourner les événements de moindre importance n'ayant même pour ceux très importants que 150 m de pellicule à sa disposition. A part cette activité, l'entreprise procédait à la nationalisation des salles de cinéma. La »section slovène« a exposé toutes ses difficultés lors de la séance du comité de direction de l'entreprise cinématographique yougoslave qui eut lieu en octobre 1945 à Belgrade. Dès le printemps de 1946, les républiques étaient autorisées à réaliser outre les films documentaires et d'enseignement, les films d'art et même les actualités. C'est ainsi que la voie à l'expansion de la culture cinématographique yougoslave et en particulier de celle slovène était largement ouvert. Peu après, au milieu de 1946, »la section slovène« a été divisée en une entreprise de distribution et en une entreprise de production de films nommée »Triglav film.« C'est ainsi que commença le printemps du film slovène documentaire (»Triglav en hiver«, »Vengeance et châtiment«, »La jeunesse construit«) et d'art (on fit un concours pour le scénario du premier film d'art slovène). Suit une description des films slovènes réalisés pendant la guerre de libération (l'auteur cite le lieu de tournage, le thème et les techniciens du film) qui sont les plus anciens documents filmiques de la Guerre de la libération nationale conservés en Yougoslavie et qui servent à l'auteur de l'article comme le point de départ pour un traité sur les thèmes de la guerre de la libération nationale dans le cinéma slovène.

Jaroslav Pánek

Pisma Frana Govekarja Cehom

(Nadaljevanje)

11

Govekar Strakatemu, [Ljubljana] 10. febr. 1932

Po obeh straneh popisan list (31,1 × 22,9 cm) z glavo: Dramatično društvo v Ljubljani.

Dragi moj prijatelj,

hvala za pismo. Docela se strinjava! Jaz se z malokom tikam in sem z bratstvom skrajno skop. Imam pač prav iste izkušnje kakor Ti. Verjemi, da se potrudim, biti vreden Tvojega bratstva, saj Te visoko spoštujem kot kulturnega delavca, značajnega Slovana, redko nesebičnega prijatelja Jugoslovenov in meni duševno sorodno dušo. Zadnjič v Pragi si me naravnost očaral s svojimi bratskimi uslugami, a za moj jubilej si storil toliko, da Ti ostanem hvaležen do svoje smrti.

Bratstvo pa zahteva iskrenosti. Zato Te prosim: piši mi vselej, ako bi jaz v čem grešil ali se motil, da popravim in odpravim greh ali zmoto! Za vsako korekturo Ti bom le hvaležen.

Gospoda Berkopčevega članka še nisem čital, dasi sem na revijo aboniran. Pišem mu takoj, ko dobim list.

Ga. d^r Haskova-Dykova mi je poslala knjigo »Zmoudřeni Dona Quijota«, prirejeno za prevod, seznam Křičkovih glasbenih točk, razne opombe in pojasnila. Igra je prekrasna in sem jo prečital z velikim užitkom. Prevedem jo, prevod prekontrolira še g. prof. d^r Burian in, kakor je obetal včeraj g. višji režiser prof. Jos. Šest, mislimo, da bo naša premiera že lahko meseca aprila t. l.

G. prof. d^r Burian visoko ceni Dyka in njegova dela; pozna ga temeljito. Nikakor ne zameta »Andreja in zmaja«; samo smatra Dona Quijota za Dykovo najbolj poetično, najbolj reprezentativno in najbolj občečlovečansko dramo. Tega mnenja je tudi g. Zakopál, ki se je izrazil gospej Haskovi, da je bilo »Zmoudřeni« [!] poleg enega Shakespearja najboljša drama, ki jo je videl. G. g. Burian in Zakopal mislita torej enako. Jaz pa prevedem obe drami in ju

izročim g. Otonu Župančiču. Želim, da bi uprizoril obe, a gotovo je, da dosežem uprizoritev Dona Quijota.

Zdaj čita »Zmoudřeni« še g. prof. Šest, prihodnji teden pa se lotim prevoda. Ko bom gotov, Ti javim.

Hvala Ti za vse poslanske naslove in za »Narodne Liste« glede ge. Zikove. Napisal sem za Sl. Narod notico, ki je tudi izšla.

Fotografije o razstavi sem prejel. Bil sem ginjen! To si napravil krasno. Hvala Ti ponovno!

Ob priliki mi knjige vrni, prosim.

Zdaj pišem daljši roman in moram zanj mnogo čitati raznih virov, ker je deloma tudi historičen, a v glavnem moderen. Dasi sem v penziji, mi je vsak dan prekretek in delam tudi globoko v noč.

Iskreno Te pozdravlja

Tvoj zvesti

10. 2. 32

F. Govékar

Našli smo tudi Brunerjeve risbe v prilogi »Nar. Listov«! To je gotovo tudi Tvoje delo.

Berkopčev članek: Oton Berkopec, K jubileju Frana Govekara a dra Ivana Laha. Čs.—jihoslovanská revue 2, 1931—32, str. 216—222. — *Haskova-Dykova:* glej uvod v V. pogl. — *Zmoudřeni Dona Quijota:* glej opombo k pismu št. IV/9; o predelanem besedilu prim. pismi št. IV/10 a in V/6. — *Seznam Křičkovih glasbenih točk:* Jaroslav Křička (r. 1882, u. 1969), češki skladatelj, dirigent in pedagog; leta 1914 je zložil scensko glasbo k Dykovi drami (»Zmoudřeni Dona Quijota«, opus 18). — *Burian:* glej opombo k pismu št. IV/9. — *Naša premiera:* Do premiere, kakor je razvidno tudi iz naslednjih Govekarjevih pisem, sploh ni prišlo. — *»Andrej in zmaj«:* V. Dyk, Ondřej a drak; glej opombo k pismu št. IV/7. — *Zakopál:* Bohuš Zakopal (r. 1874, u. 1936), češki igralec, član Mestnega gledališča na Kraljevskih Vinogradih (1907—30). — *Oton Župančič:* O Govekarjevem odnosu do Župančiča priča dostavek k njegovemu pismu št. IV/13 in pismo št. IV/15. — *Naslove:* V pismu št. IV/10 a je Strakatý posredoval Govekarju naslove F. Bohuslava in Z. Háskove. — *Zikova:* glej pismo št. IV/8. — *Fotografije o razstavi:* Reprodukcijske so objavljene v brošuri J. K. Strakatega, Katalog výstavy literárního díla a bibliografie..., Praha 1932, str. 13. — *Brunerjeve risbe:* Vratislav H. Brunner (r. 1886, u. 1928), češki slikar in karikaturist, profesor Umetniško-obrtné šole v Pragi. Katere risbe, oz. karikature je imel Govekar v misli, se ni posrečilo ugotoviti.

11 a

Strakatý Govekarju, Praga 3. marca 1932 (češki)

Strakatý pošilja Govekarju besedilo svojega kataloga [razstave, ki jo je priredil o Govekarju, Lahu in dr. v Narodnem muzeju] in prosi, da ga po potrebi popravi; obenem zahteva, da dopolni odgovore na vprašanja, ki zadevajo Govekarjevo literarno dejavnost. — V imenu Strossmayerjeve, Muzejske in Slovanske knjižnice [v Pragi] prosi, da bi jim Govekar poklonil svoje knjige »Rokovnjači« in »Poslednji mož«, ki v čeških javnih knjižnicah manjkalo. — [Z.] Zikova, ki je dosegla »svetovni uspeh«, bo priredila koncert [v Pragi]. — Strakatý sprašuje, kako napreduje Govekarjevo delo na prevodu Dykove drame »Zmoudřeni Dona Quijota«, in poroča o uspehu zbirke za spominsko ploščo V. Dyka.

Govekar Strakatemu, [Ljubljana] 9. marca 1932

Po obeh straneh popisan list (21,1 × 17,3 cm); dostavek [ki ga objavljamo le deloma] je na posebnem po obeh straneh popisanem listu (34,6 × 21,3 cm).

Dragi, napisal sem Ti vse, kar sem mogel. Da bo Tvoj katalog popolnejši, sem Ti priložil še nekaj naslovov. To bo približno vse, dasi manjka še marsikaj. Preložil sem več čeških, hrvatskih, nemških, francoskih (po nemškem) i. dr. dram, ki jim ne vem več niti naslovov.

Pripiši torej, prosim, če hočeš opazko!

Tudi romanov in novel sem iz raznih jezikov prevel za Sl. Narod, Jutro, Domovino i. dr. dolgo vrsto. Izšli so kot feljetoni, a ne v knjigi. Celo njih naslove sem pozabil. N. pr. E. Zola: »Povodenj«, romanet, Joseph Bédier: »Tristan in Izolda«, roman i. t. d.

Ker se bojim, da bom med vsemi jubilarji najslabše odrezal (dasi sem tudi mnogo delal), Te prosim, da katalog kolikor moreš popolniš z *.

G. Berkopcu in Slovan. knjižnici sem se pismeno zahvalil. Ako vidiš g. Berkopca, mu povej, da sem mu hvaležen. Rad bi ga osebno poznal.

Te dni pišem še gospej Zikovi. Kolosalna žena! To je uspeh čudovite energije.

Ga. dr Haskova mi je poslala mnogo materijala o Don Quijotu. Ali težave imam! Ta nesrečni višji režiser prof. Josip Šest molči. Dal sem mu vpricho dr Buriana knjigo Don Quita [!], da jo prečita in odloči po dogovoru z bolnim O. Župančičem, ali naj dramo preložim. Obetal mi je, da knjigo prečita v enem tednu, a zdaj že 4. teden molči. Iskala sva ga že oba, dr Burian in jaz, a nisva ga našla. Zdaj je dr Burian prevzel nalogo, da ga najde! Strašno! Brez jamstva, da igro res uprizore, se ne morem lotiti prevoda. Prevedel sem Olge Scheinpflugove dramo »Ubity« in izročil rokopis že l. 1929, dal sem jim ga brezplačno, a igra še danes ni uprizorjena! Težko je delati pri nas! Delaš iz idealizma brez sebičnosti, a vendar brez uspeha... To boli!

»Dona Quijota« mislim, da lahko prevedem lepo v 14 dneh. In igran je lahko še letos. Samo da dobiva z Burianom pozitiven odgovor.

S svojimi vprašanji si mi dal dosti dela! Iskal sem odgovorov celo med prahom pod streho. Zlata duša, prisrčna Ti hvala za Tvoj bratski interes.

Naše »Lige« mislijo na — Tebe! Vsi smo Ti jako hvaležni.

Najtopleje Te pozdravlja

Tvoj

9. 3. 32

F. Govékar

Vrni mi »Grčo«! — »Svitanje«, »Poslednji mož« in »Rokovnjači« lahko obdržite!

[Dostavek:]

Dragi! Beležim opazke k Tvojemu rokopisu 1—9. [...]

Mrakovi. Napisani in igrani l. 1921 v Ljubljani, Radovljici, Celju in drugje. Le rokopis. Nisem dal v tisk, ker ni bilo več všeč, ko sem videl igro na odrih. [...]

Bonton sem za Tiskovno zadrugo spisal in sestavil po čeških (!) in nemških virih samo jaz. Torej brez dr Zarnika, ki knjige niti ne pozna. Dr Grafenauer

je to zapisal v Sloven. biograf. leksiku brez informacij! Dobro se pozna, tikava se, a me ni vprašal! Sploh je d^r Grafenauer (fanatik klerikal) zelo površen in pristranski. Bil je član [!] intendance l. 1918/19, ko sem obnovil gledališče. Potovala sva skupaj po angažmanih (dasi je v gledal. zadevah naiven laik) in se pri neki veseli priliki pobratila. Prosim Te torej: ime d^r Zarnika črtaj, ker z mojo knjigo nima nobene zveze. [. .]

Vmes vtekni (1908) dramo »Simona«. (Po Vlad. Levstikovem prevodu francoskega romana »Mož Simone«, spisal Champol (Leposlovna knjižnica VI. zvezek, založila Katoliška bukvarna v Ljubljani 1908),) spisal *Jean Paul* (*Fran Govékar*).

To s »Simono« je bila literarna mistifikacija! Vsi kritiki so hvalili »francosko« znamenito tehniko, »francos.« psihologijo in »franc.« eleganco i. t. d. te drame . . . Ako bi vedeli, da jo je napisal *intendant* Govekar, bi jo bili raztrgali na drobne kosce!

Privoščil sem si satisfakcijo za razne osebne napade.

Isto je bilo z »Martinom Krpanom«. Dosegel je velik in popoln uspeh, dokler niso vedeli, *kdo* je avtor. Podpisal sem »Nevesekdo«. Ko pa sem se po več reprizah nabito polnega in navdušenega gledališča pod igro podpisal, so planili kritikastri po meni. Cankar je bil divji, da je »Krpan« vedno poln, njegova drama pa prazna. Ali ni moglo biti drugače: Krpan je satirična komedija s petjem in baletom! Cankarjeve drame pa so čista literatura in umetnost, za katero je bilo v oni dobi še jako malo dozvetne publike.

Redaktorstvo.

»Z povolani« redaktor sem bil le pri Sloven. Narodu 1897—1901. V tej dobi sem bil predvsem novinar (obenem pa že gledališki tajnik in dramaturg).

Potem sem bil vedno redaktor-externist ali *stalni* dopisnik (referent) s *fiksno mesečno plačo*. Predvsem pa magistrat. uradnik.

»Talijo« sem redigiral brez honorarja iz ljubezni do diletantskih odrov.

»Slovenski Narod« 1897—1901 kot poklicni redaktor za stalno gažo, nato vsa leta kot dopisnik za honorar, od 1918 dalje za *fiksno mesečno plačo*. Tako sem *stalni dopisnik še danes*.

»*Jutro*«. Od 1922—1930. Potem sem prevzel delo le za Slov. Narod. V »*Jutro*« pošljem le še redko kaj. Ni časa za vse.

»*Domovina*«. 1917—1918 redaktor, nato le dopisnik, a danes nič več. Ni časa.

»*Naš Glas*«. Redaktor za fiksum. Glasilo Zveze organizacij državnih uradnikov in upokojencev. Izhajal je v sloven. in hrvatskem jeziku obenem in torej z mešanim tekstom dve leti. Nato le slovenski. Ne sodelujem nič več.

Naš List. Političen tednik. Fiksum na mesec.

Ilustr. tednik in Tedenske slike. Fiksum na mesec.

Ta dva sta prenehala izhajati.

Napisal sem Ti vse: Na posebnih listih je Govekar odgovoril na vprašanja Stratatega in ta je faktografske podatke uporabil v tiskanem katalogu (prim. opombo k pismu št. IV/9); med številnimi odgovori so tudi taki, ki ne vsebujejo samo bibliografskih podatkov, temveč pričajo o Govekarjevih nazorih, o njegovem odnosu do različnih revij in predvsem o gledaliških fikcijah; taki odgovori so navedeni za pismom št. IV/12. — *Berkopec:* glej opombo k pismu št. IV/10. — *Slovan. knjižnica:* Slovanska knjižnica v Pragi, kjer je tiste čase dr. Oton Berkopec upravljal slovenski in srbskohrvatski oddelek: Govekar se je zahvaljeval za pomoč ob proslavi svoje šestdesetletnice. — *Zikova:* glej opombo k pismu št. IV/8. — *Haskova:* glej uvod v V. pogl. — *Materijal o Don Quijotu:* Po Govekarjevi prošnji (pismo št. V/6) mu je

Hásková poslala tipkane prepise kritik in opomb glede Zavřelove režije (prim. pismo št. V/7). — *Burian*: glej opombo k pismu št. IV/9. — *Scheinflugove drama »Ubity«*: Olga Scheinflugová (r. 1902; u. 1968), češka igralka in pisateljica, žena dramatika in prozaista Karla Čapka; njena drama »Zabitý« (premiera in tisk 1927) v Govekarjevem prevodu sicer ni bila uprizorjena, v Ljubljani in Mariboru pa so igrali nekaj drugih njenih komedij. — *Naše »Lige«*: V naslednjem pismu (št. IV/13) je Govekar sporočil, da bo Strakatý izvoljen za častnega člana Jugoslovansko-češko-slovaških lig v Sloveniji. — *Dostavek*: V tej objavi so iz njega izpuščeni samo znani in nekomentirani biografski ter bibliografski podatki. — *Dr. Grafenauer*: Grf. [Ivan Grafenauer], Govekar Fran. SBL I, Ljubljana 1925—32, str. 236—238. — »Z povolani«: Pravilno »z povolání« (češki) = po poklicu.

12 a

Strakatý Govekarju, Praga 26. marca 1932 (češki)

Strakatý razlaga sistem, po katerem bo razvrstil Govekarjeva dela v bibliografiji, ki jo pripravlja za tiskani katalog [prim. opombe k pismu št. IV/9]. — S pomočjo dr. [Bohuša] Vybírala je našel Govekarjev portret in članek »Slovinské zemské divadlo v Lublani« v gledališki reviji »Jeviště« (Brno), ki je signiran s kratico -fl., ki kaže na F. Liera, takratnega režiserja ljubljanskega gledališča. — Zahteva še nekaj bibliografskih dopolnil za seznam Govekarjevih in Lahovih del [razvidno po odgovorih v pismu št. IV/13]. — [Češkoslovaško-jugoslovanska] liga in »Kolo« [Krog moravskih pisateljev] bosta priredila 13. apr. [1932] slovesnost Gabrieli Preissovi [prim. pismo št. IV/13], ki ji bodo poklonili relief »Kosovske djevojke« kiparja Trpimira Ivančevića. — Obenem z Govekarjevim pismom [št. IV/12] je Strakatý sprejel sporočilo, da je bil izvoljen za častnega člana Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Mariboru, kar ga veseli bolj kot odlikovanje z redom sv. Save IV. stopnje.

13

Govekar Strakatemu, Ljubljana 3. apr. 1932

Po obeh straneh popisan dvojni list (19,6 × 14,7 cm); za dopolnilo tega pisma lahko imamo po obeh straneh popisan list (enakega formata) z besedilom (»Dyk!...«), ki ga tu v celoti objavljam.

Dragi prijatelj!

Najprej moje tople čestitke k Tvojemu odlikovanju po naši vladi! Že v Pragi sem Ti rekel, da se čudim, zakaj nisi bil že davno odlikovan. Končno se je to zgodilo. Zelo sem bil vesel, ker si odlikovanje zaslužil v zvrhani meri, a red je mnogo prenizek za Tvoje ogromno delo na korist in čast Jugoslavije.

Mariborska liga Te je izvolila za častnega člana, ker je le ona že imela svoj letošnji občni zbor. Sledile pa bodo še druge lige, ko bodo imele svoje občne zборе. To gre vse po našem *skupnem* načrtu. Nadejamo se, da prideš na naš obč. zbor v Ljubljano. Ali to naj ostane za sedaj še najina *tajnost!* Oficialno povabilo prejmeš.

Vse naše lige Ti hočejo dokazati, kako visoko cenijo Tvoje veliko delo za č. sl. j. sl. vzajemnost in kulturne zveze. Mi smo Ti res srčno globoko hvaležni.

Zdaj moji odgovori:

1.) »Slovana« je redigiral d^r Ilesič *po* meni, ko sem moral zaradi gledališča redakcijo sredi letnika pustiti. Redigirala torej »Slovana« nisva skupno, nego vsak zase *zapored*.

2.) Abecedni red bibliografije. Dobro!

3.) Brnensko »Jeviště« je izhajalo *več* let, ne le eno. — Imel sem cel kupe [!] teh žoltih zvezčičev s sliko igralca ali pevca na prvi ovojni strani. Ali po selitvi sem vse sežgal in uničil.

4.) »Ilustrovani Tednik« sem redigiral zadnje številke l. 1914, IV. letnik. Zaradi atentata v Sarajevu in ker sem zavračal generaliziranje v napadih Srbov in srbske vlade, so mi list policijsko ustavili konca julija 1914.

5.) »Tedenske Slike« sem pisal večinoma sam in redigiral od avgusta 1914, letnik I., 1915, II., 1916, III. in 1917, IV. (le pol leta), ki ga je policija ustavila zaradi jugoslovanske deklaracije in poročil o zmagah antante ozir. o porazih centralnih držav. Meni je bilo to prav, ker sem baš obnavljal gledališče, ki je bilo tri leta zaprt in je služilo le klerikalni stranki za *Kino!*

6.) »Vrtec«. 1887—1890, letnik 17—20.

7.) »Laibacher Zeitung«, 1904, letnik 123,
1918, letnik 137.

8.) *Dom i Svijet*, Zagreb. Moj članek o d^r Fr. Prešernu. Ne vem niti leta, niti letnika! Pa kar izpusti!

9.) Ne, »*Simona*« je ostala le v *rokopisu*.

10.) V »*Ženski Svet*«, Ljubljana sem pisal:

a) Rezika Thalerjeva, operna pevka, l. 1927, V. letnik,

b) Žena v jugoslovanski narodni pesmi, l. 1928, VI. letnik (dvakrat),

c) »Napoleon I. in žene«. L. 1929, VII. letnik,

č) »Maria Hübnerjeva«, 1931, IX. letnik.

Ad Lah. Ženski Svet je začel izhajati l. 1923, I. ročnik! Pred vojno je izhajal le »*Domači prijatelj*«, ki je izhajal od 1903/4—1914 v redakciji ves čas Zofke Kvedrove. V Zagrebu je izdajala Zofka od 1917—21 »*Ženski Svet*«. V tega je pač pisal tudi Lah, kakor sem pisal jaz. A to ni važno!

V »životopisne spravy« lahko še dostaviš o meni: Spomini Ivana Hribarja, II. knjiga z mojo sliko!

O Gabr. Preissovi bo predavala moja žena v Ženskem društvu. Zdaj čitamo Preissove knjige! Jaz čitam »Zlaty hoch«!! Zbrali smo mnogo člankov iz češ. listov i. t. d.

Pošiljam Ti svoje slike z dne 31./3. 32. Najlepše pozdrave!

Ves Tvoj

Fran

V Lj. 3./4. 32

Dyk!

Gledal. upravnik pesnik Oton Župančič je bil več tednov v mariborski bolnici zaradi operacije hemeroidov! Končno se je vrnil in govoril sem ž njim, da naj odloči, ali se Dykov »Don Kihot« prevede in uprizori, ali ne! Prosil sem ga,

da bi postavil dramo na repertoar za začetek sezone 1932/33, t. j. na jesen. Tudi Beograd uprizori v jesen to dramo v prevodu drja Krstića v Sarajevu.

Župančič mi je dejal, da mi odgovori in da *sam želi več čeških iger na repertoarju*. Tožil mi je, da ima prevod »Pyštore« (Langer?), a da se noben režiser ne zanima za to igro. Mislim, da nihče ne zna dovolj češki, niti Šest, dasi ima Češko za ženo.

Župančiču sem poslal Arne Novakovo nemško študijo o Dyku. Župančič mi je zatrjeval, da je Dyka poznal osebno.

Odgovoril mi pa ni, dasi je minilo zopet 5 dni! To je strašna počasnost . . .

Ali ne odneham! Saj do jeseni je še dovolj časa. Ne dam jim miru.

Teško je le, ako bo *proračun* za stilizirane dekoracije (nove) in za kostume (nove) in za glasbo (tantijeme avtorjeve in glasbenikove) visoki!? — — —

Mi storimo vse, da pride Dykovo delo na naš oder.

Toliko v informaciji, ako kdaj govoriš z go. dr Dykovo-Haskovo. Lepo jo pozdravi!

Odlikovanje po naši vladi: Strakatý je bil leta 1932 odlikovan za pospeševanje češkoslovaško-jugoslovanskih odnosov z redom sv. Save IV. stopnje in izvoljen za častnega člana slovenskih odborov Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Ljubljani, Mariboru, Ptujju, Celju in Kranju; prim. -b- [Jaroslav Urban], Význačné uznání zasluh J. K. Strakatého o naše styky s Jihoslovany. Národní listy (Večerník) 72, 1932, št. 137, str. 3, 18. V. — *Abecední řed bibliografije:* Govekar reagira na Strakatýjeve nazore na bibliografijo njegovega dela v Katalogu výstavy literárního díla a bibliografie . . . , Praha 1932; prim. pismo št. IV/12 a. *Ad Lah:* Strakatý je Govekarja prosil tudi za nekaj podatkov, ki bi jih potreboval za bibliografijo Ivana Laha. — *Ročník:* ročník (češ.) = letnik. — *Životopisne spravy:* životopisné zprávy (češ.) = življenjepisna poročila. — *Gabr. Preissova:* Gabriela Preissová (r. 1862, u. 1946), češka pisateljica, ki je posvečala veliko pozornost južnim Slovanom, predvsem Slovencem. Slovensko gledališko občinstvo je lahko videlo njeno dramo »Gazdina roba« (Kmetova dekla, uprizorjena v ljubljanski Drami 1904 pod naslovom »Žena sužnja«), predvsem pa je spoznala njen libreto »Jenufe« v Janáčkovih opernih obdelavi. — *Zlatý hoch:* Gabriela Preissová, Zlatý hoch. Román setmělé klenby rokokoa. Praha, J. R. Vilímek, 1930; življenjepisni roman o Friedrichu Freiherr von der Trenck (1726—1794, nečak voditelja pandurjev Franza Trencka), oficirju in pustolovcu; roman spada med najslabša dela Preissove. Prim. Artur Závodský, Gabriela Preissová, Praha 1962, str. 252. — *Dyk!:* Nedatirani rokopis je ohranjen brez bližjih podatkov v zapuščini J. K. Strakatega, pisava je nedvomno Govekarjeva in po kontekstu njegove korespondence s Strakatim in Háskovo ga lahko imamo za dopolnilo pisma št. IV/13 in datiramo s 3. apr. 1932. — *Dykovo »Don Kihot«:* glej opombo k pismu št. IV/9. — *Krstić:* Pravilno dr. Jovan Kršić (r. 1898, u. 1941), literarni zgodovinar in kritik, poznavalec češke kulture in prevajalec češčine. — *Prevod »Pyštore«* (Langer?): MUDr. František Langer (r. 1888, u. 1965), češki dramatik in prozaist, čigar drame so v času med obema vojnama igrala slovenska gledališča v Ljubljani, Mariboru, Celju in Ptujju; komedija »Obráčení Ferdiše Pištory« (Izpreobrnitev Ferdiša Pištore, 1929), ki je zanimiva psihološka slika malomeščanskega življenja, je doživela (v prevodu F. Bradača in režiji O. Šesta) premiero v SNG 29. apr. 1933. Prim. spremeno besedo O. Berkopca »Bil je velik prijatelj Slovencev« v njegovem prevodu Langerjevih črtic Kovček zamorja, Maribor 1973, str. 140—147. — *Ima Češko za ženo:* Nana Winter, por. Šest (r. 1885 v Pragi, u. 1958 v Ljubljani; glej SGL III, str. 791—792), igralka, 1908—13 in 1919—27 članica ljubljanske Drame. — *Novakova nemška študija o Dyku:* Arne Novák (r. 1880, u. 1939), v času med obema vojnama vodilni češki slovstveni zgodovinar, profesor češke literature na univerzi v Brnu, prijatelj V. Dyka; omenjena študija: A. Novák, Viktor Dyk. Prag, Prager Rundschau, [1931] (Sonderabdruck, S. 309—323). — *Dykova-Haskova:* glej uvod v V. pogl.

Strakatý Govekarju, Praga 13. apr. 1932 (češki)

Strakatý namerava priti v Ljubljana, da prevzame odlikovanja [glej opombo k pismu št. IV/13], čeprav ni prijatelj proslavljanja; v Ljubljani bo [h koncu aprila 1932] ostal približno tri dni, pozneje pa bo potoval še v Zagreb, Sušak, Selce in Split. — Prosi Govekarja za bolj točne podatke o njegovem sodelovanju s praškim časopisom »Politik«. — Sporoča zahvalo [Z.] Háskove za Govekarjevo skrb pri uprizoritvi »nekatere Dykove igre« v ljubljanskem Narodnem gledališču; če bo jeseni premiera, pride morda v Ljubljano.

Strakatý Govekarju, Praga 10. jun. 1932 (češki)

Strakatý se je 7. jun. vrnil v Prago po več kot mesečnem bivanju v Jugoslaviji; zahvaljuje se Govekarju za prijateljsko ljubeznivost in gostoljubnost ter se posebej spominja lepega večera v njegovi družini, ki se ga je udeležil njun prijatelj [Ivan] Lah. — Ob novem srečanju z Jugoslavijo je naletel na nekatere pojave, ki so ga vznemirili: predvsem gospodarski in politični položaj in tudi odnos Hrvatov do češke manjšine. »Pa bi bile še druge stvari, ki jih dandanes ne gre zaupati papirju, ki so zbudile v meni grozo, in začudenje, da je kaj takega sploh mogoče... Namesto pobude za novo delo sem si prinesel streznjenje; toda na drugi strani sem se zavedel dejstva, da je še manj mogoče stati križem rok in da je treba še bolj naporno delati.« — Strakatý je pravkar končal korekturo Govekarjeve bibliografije in prosi za podatek o Govekarjevem prevodu knjige E. G. Seeligerja »Ugrabljeni milijoni« [odgovor na začetku pisma št. IV/14].

Govekar Strakatemu, Ljubljana 14. jun. 1932

Po obeh straneh opisano dvojni list (19,5 × 16,7 cm) z zobčanjem.

Dragi prijatelj!

Odgovor: Knjižnica »Jutra«, zv. 17, Ljubljana, 1927.

Hvala Ti lepa za karto in pismo. Zelo obžalujem, da si doživel stvari, ki so neverjetne in o katerih mi je pravil Tvoj prijatelj in rojak, založnik »Umetniške propagande« iz vile Ruda. Strmel sem in se vendar smejal birokratizmu, ki je v svoji neumnosti zakrivil že toliko nepotrebnih afér. Prosim Te, da se zaradi incidentov ne vznemirjaš, ker se prav gotovo pojasni povod zmotam, ki so danes res še nerazumljive. Vrag ve, kdo je vzrok takih konfuzij! A minister g. d^r Kramer bo na temelju poročila iz Rude gotovo razkril bedasto intrigo, ki je užalila ne le Tebe, nego tudi gosp. primatorja d^r Baxo. Naša vlada in vsa inteligentna Jugoslavija Vaju pozna in ljubi kot naša zvesta in delovna prijateljca. Vsa aféra ni brez romantike, ki je končno za novinarja Tvojega velikega ugleda tudi zanimiva. Doživel si nekaj *novoga*, neverjetnega. Tudi to ima svojo interesantnost za Tvojo biografijo.

Prosim Te torej: ne jezi se, nego s humorjem čakaj, da dobiš satisfakcijo, ki gotovo ne izostane! Smej se oslom, ki jim v Jugoslaviji še dolgo ne bo konca!

V Zagrebu, Splitu, Selcu in drugod si slišal marsikaj, kar Te je vznemirilo in užalostilo. To je samo dobro: zdaj vidiš, da kjer je mnogo solnca, je tudi mnogo debele sence. Zdaj poznaš naše razmere z dveh ali več strani. Poučen si boljše kakor Tvoji kolegi, in to je na *Tvojo korist*. Ali nobena juha se ne poje tako vroča, kakor se skuha. Verjemi, da vrag ni tako črn kakor ga slikajo. Naše vino vre. Končno pa bo izvrstno. Nič se ne boj, brate moj!

Mi se nikakor ne vznemirjamo.

Da so Te Zadar in drugi razočarali, verjamem; ali ti ljudje so brez moči in brez pomena. Žalostna je le njih nedoslednost! Ali takih značajev je povsod po svetu in tudi pri Vas...

Zdaj z velikim užitkom čitam V. Dykovo najnovejšo knjigo »O narodni stat 1917—1919« in bom o nji napisal referat. Ta knjiga je pravi brevir za politike in politične novinarje. Država in narod sta nad strankami. To je glavno Dykovo načelo. In v borbi mora biti politik ali novinar vedno gentleman! To je Dykovo drugo načelo. Čutim zadovoljstvo, da sem bil v svojih borbah, polemikah in kritikah skoraj vedno Dykovih načel, in zelo mi je žal, ako sem ta načela kdaj prestopil. Vbodoče jih ne prestopim več!

V Dykovih proslavah sem za »Sl. Narod« napisal pregleden članek, ki je izšel 30. 5. 32, št. 120. — Kar se tiče Dykovega »Dona Quijota«, pa Ti moram javiti žalostno dejstvo, da mi Oton Župančič knjige še do danes ni vrnil. Pisal sem mu, ga ustno terjal, pošiljam nanj režiserja Šesta, naj mi vrne knjigo, da jo prevedem. A doslej vse zaman!...

Čital sem tudi Vl. Vančure roman »Margareta Lazarová (II. vydaní, Sfings B. Janda Praha 32). Žal, da mi je Vančurov jezik težko razumljiv in sujet ni zanimiv. Eine Räubergeschichte! Rad bi prevedel kaj družega, lepšega. Priporoči me, prosim, svojemu prijatelju iz Rude! Čas imam in da znam češki in pišem lep stil, sem menda že dokazal. Rad bi delal in — zaslužil...

Prisrčno sem bil srečen, ko sem bil v Tvoji blagi družbi v Ljubljani. Žal, bilo je prekratko! — Moja žena in hči Te prav iskreno pozdravljata. Vselej, kadar prideš v Ljubljano, si nam dobrodošel! — Ponovno se Ti iz vse duše zahvaljujem za vse Tvoje velike usluge in Tvoj trud ter Te od vsega srca pozdravljam! Tvoj

V Lj. 14./6. 32

iskreni F. Govékar

Odgovor: na vprašanje o Govekarjevem prevodu; prim. pismo št. IV/13 b. — *Vila Ruda:* Dokumentacija, ki je na razpolago, ne omogoča bližje razlage omenjenega incidenta; v pismu Govekarju (št. IV/13 a) Strakatý sam omenja svoj namen ustaviti se — nazajgrede iz Jugoslavije — za en dan pri inž. Uhlířu v Rudi. — *Baxa:* JUDr. Karel Baxa (r. 1862, u. 1938), češki pravnik in praški župan; vodilni funkcionar Češkoslovaško-jugoslovanske lige v Pragi, predsednik njenega praškega odbora in prvi namestnik predsednika osrednjega odbora Lige (1921—35). Prim. Petr Zenkl, Dr. Karel Baxa 24. VI. 1862—5. V. 1938. Čs.-jihoslovanská revue 8, 1938, str. 1—5. — *Dykova najnovejša knjiga:* V. Dyk, O národní stát 1917—1919. Praha, Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1932; zbirka političnih esejev in člankov, ki jih je Dyk objavil v raznih čeških časopisih in ki predstavljajo njegove nazore kot predstavnika češkega nacionalizma. — *Dykove proslave:* Obletnica njegove smrti (u. 15. maja 1931). — *Dykov »Don Quijot«:* glej opombo k pismu št. IV/9. — *Šest:* glej opombo k pismu št. IV/11. — *Vančure roman »Margareta Lazarová«:* MUDr. Vladislav Vančura (r. 1891, u. 1942), eden od vodilnih čeških pisateljev med obema vojnama. Njegov roman »Markéta Lazarová« (1. izd.: Praha, Sfinx, 1931; 2. izd.: prav

tam, 1932) spada med najboljše in najbolj poetične slike iz češkega srednjega veka; pisana je s tipičnim Vančurovim jezikom, ki je zelo bogat in sočen, za tujca pa težko razumljiv in za prevod prezahteven. Govekar, kakor sam priznava, ni vsega razumel, zato pa tudi Vančurovega dela ni doumel.

Govekar Strakatemu, Ljubljana 27. okt. 1932

Po obeh straneh popisan dvojni list (19,6 × 14,8 cm).

Predragi,

javljam Ti končno, da sem poslovenil Dykovega »Quijota« in »Andreja in zmaja«. Oba rokopisa sta gotova in ju izročim gledališki upravi.

Knjigo d^r Haskove (»Zmoudření dona Quijota«) sem dobil od Ot. Župančiča šele pred 10 dnevi. Pisal sem mu trikrat, nazadnje grobo: to je pomagalo. Strašen zanikarnež, ki izgublja vse knjige! Na moj pritisk so posredovali tudi drugi, med temi prof. d^r Burian. Bal sem se že, da je knjiga »Zmoudření« za vselej izgubljena, in da je ne bom mogel prevesti. S tem bi bila tudi slovenska uprizoritev pokopana. Gospej d^r Haskoví vendar nisem mogel sporočiti tega škandala in je prositi, naj vnovič predela vso tragedijo dramaturgično! Bil sem že res divji, to si lahko misliš. No, zdaj je stvar rešena, in upam, da bo v par mesecih slovenska premiera.

Odtiskov svojega izvrstnega kataloga mi blagovoli poslati več; morda 6, če moreš. Lepo prosim in srčna Ti hvala!

Zdaj pa nova prošnja: v Pragi živi in stanuje v Slezski ul. 118/V, XII., naš mladi, izredno nadarjeni glasbenik, komponist, pianist in dirigent Marijan Lipovšek. Sprejet na mojstrsko šolo za kompozicijo Jos. Suka na praškem drž. konservatoriju. A je velik revež: male podpore uživa od naše Glasbene Matice in Dramat. društva v Ljubljani. In starši mu pošiljajo kar si odtrgajo od ust. Ali moreš Ti storiti kaj za ta naš — talent? Je skrajno marljiv, resen in soliden. Morda imate kako akad. menzo, kjer bi Lipovšek dobival hrano deloma zastoj ali po najnižji ceni? Ali poznaš sploh kake subvencijske vire za take genijalne bednike v Pragi?? — Ne zameri, da Te mučim s tako prošnjo! Ali saj ne prosim zase, — Ti pa si naš kulturni konzul. Lipovšku sem pisal, naj se Ti predstavi. Če se bo upal!

Sedajle dospe v Ljubljano gdč. d^r Holečkova. Hitim na kolodvor. Srčne pozdrave! Tvoj

vdani F. Govékar

27./X. 32

Dykov »Quijot« in »Andrej in zmaj«: glej opombe k pismoma št. IV/7 in IV/9. — *Haskova:* glej uvod v V. pogl. — *Burian:* glej opombo k pismu št. IV/9. — *Slovenska premiera:* glej opombo k pismu št. IV/11. — *Katalog:* J. K. Strakatý, Katalog výstavy literárního díla a bibliografie . . . , Praha 1932. — *Jos. Suk:* Josef Suk (r. 1874, u. 1935), skladatelj in ustanovitelj slovitega Češkega kvarteta, vodilni predstavnik moderne češke glasbe; profesor kompozicije na mojstrski šoli praškega konservatorija. — *Holečkova:* PhDr. Jelena Holečková, por. Heidenreichová-Dolanská (r. 1899), češka koncertna pevkca, pedagoginja in prevajalka, hči pisatelja Josefa Holečka. S svojimi koncerti je prispevala k popularizaciji slovanskih (zlasti južnoslovanskih) pesmi na Češkem, nastopala pa je tudi v Jugoslaviji.

Strakatý Govekarju, Praga 20. dec. 1932 (češki)

Strakatý je v knjižno izdanem katalogu [glej opombe k pismu št. IV/15] razširil Govekarjevo bibliografijo z rokopisnimi prevodi Dykovih dram; o njih je napisal tudi poročilo v dnevnik »Národní listy« [72, 1932, št. 317, 16. XI.: Nové překlady z Viktora Dyka do slovinštiny.]. — Za M. Lipovška je priskrbel od glasbenega referenta »Národnih listov« brezplačne vstopnice za [praške] koncerte, poleg tega pa mu je posredoval sodelovanje pri »Radiojournalu«, kjer plačajo za kratek članek razmeroma dober honorar (100 Kč); Lipovšek je en prispevek že oddal, naročili pa bodo pri njem še druga poročila o jugoslovanski glasbi. Drugače pa Strakatý žal ne more »temu ljubemu mlademu možu« pomagati, ker nima med glasbeniki dovolj znancev, poleg tega pa je težka gospodarska in politična situacija in negotovost, povezana še z znižanjem plač državnim uradnikom in novinarjem.

Govekar Strakatemu, Ljubljana 4. nov. 1934

Govekarjevo besedilo je na dopisnici (9,8 × 15,8 cm), ki jo je poslala Minka Govekarjeva J. K. Strakatemu [glej opombe].

Ljubi prijatelj, za vse tvoje razglednice in druge pozornosti sem Ti zmerom hvaležen. Pošiljamo Ti pozdrave po vseh Tvojih rojakih, ki se ustavljajo v Ljubljani. Upam, da Ti jih sporočajo. Z »Don Quijotom« ni nič; pravijo, da bi kulise preveč veljale; pač pa igrajo po meni prevedeno »Gugalnico« Scheinpflugove! Znak časa!

Prisrčne pozdrave!

Tvoj Fran

Tvoje ... pozornosti: Na isti dopisnici se je Govekarjeva žena Minka zahvalila Strakatemu za čestitko ob njeni šestdesetletnici; bolj zanimiva pa je druga, istočasno odposlana dopisnica, datirana 6. nov. 1934:

»Velecenjeni gospod urednik, hotela sem že zahvalo na Vas oddati, ko slučajno dobim včeraj zjutraj tudi že po Vaši ljubeznivosti mi poslano Narodne Listy. Prisrčna Vam hvala! Kako toplo ste to napisali. [J. K. S. (Strakatý), Šedesáté narozeniny Minky Govekarové. Národní listy 74, 1934, št. 302, str. 2, 2. XI.] Samo preveč je pohvale. A Čehinje sem res imela vedno rada. Do smrti Zdenke Widermannove, feministke iz Brna, sem bila naročena na njeno Ženska Revue, ki se je pozneje izpremenila v tednik »Pravo Ženy«. Čehinje so bile moje učiteljice in voditeljice.

Vaš članek o meni je Slovenski Narod v celoti priobčil.

Ponovno iskrena hvala in lepe pozdrave! Na pomlad pa pridite v Slovenijo!

6. nov. 1934.

Minka Govekarjeva.«

— »Don Quijot«: glej opombo k pismu št. IV/9 in naslednja pisma. — »Gugalnica« Scheinpflugove: Komedija Olge Scheinpflugove (glej opombo k pismu št. IV/12) »Houpačka« (Gugalnica, prev. F. Govekar) je imela premiero v Drami SNG (režija M. Skrbinšek) 30. sept. 1934 in je dočkala 13 predstav; prim. D. Moravec, Vezi, str. 210—212.

Govekar Strakatemu, Ljubljana 17. apr. 1936

Po obeh straneh popisan dvojni list (19,5 × 14,6 cm).

Predragi prijatelj,

izredno prijetno si me presenetil z dvema knjižicama: Jar. Malega »Deklarant JUD^r Jan Strakaty« in zbornik »Pracheňská oslava Narodni himny«. Prečital sem ju takoj s prav posebnim zanimanjem in resnično naslado. V obeh knjižkah je tudi mnogo Tvojega dela in so Tvoje »Poznamky« dragocene kulturnohistorične drobtine, zbrane s čudovito vestnostjo in edinstveno trudoljubnostjo. Zares Te občudujem, kajti prav dobro vem, koliko časa, potov in truda je treba za tolikero pripomb in podatkov. Obe knjižici bosta služili kot izvrsten vir marsikomu za najrazličnejše stvarne in osebne glose in spise.

O Tvojem vrlem, velezaslužnem očetu široke aktivitete in kulturnosti sem že čital svojedobno po čeških dnevnikih, a me je spis Malega iznova močno zanimal in zavzel.

Prav posebno posrečena pa je knjiga o Vaši narodni himni, Tylu, Škroupu in Tvojem dedu Karlu. Klačterskega pesnitev je umetnina, a M. Hyska predavanje krasno. Zelo zanimivo in poučno je predavanje Jar. Malega; iz tega vidim zopet, da so Slovinci točno posnemali Čehe in po njihovem vzgledu prirejali natančno prav take »besede«. Celo označbo »béseda« so prevzeli! In tudi Webrovske »Freischütza« so nazvali po češkem »Čarostrelec! — Poročilo z vyšehradске proslave me je ganilo: Srba je krasno govoril in Tvoje besede so privrele iz srca ter šle k srcem. Rodovnik Tvoje rodbine je zopet sad velikega truda. Najzanimivejši pa je »Neotištěny přispěvek od d^r Jana Str.«, Tvojega očeta, o Tvojem dedu Karlu. Bil sem presenečen in pretresen: načela Tvojega očeta kot intendanta so bila tudi moja kot intendantova! Postopanje Stögerja proti jubilarju Karlu je bilo strašno bestijalno! Spis se čita kakor noveleta z dramatski odsekanim zaključkom resnične tragike. In zopet so Tvoje pripombe silno zanimive.

Zato vnovič: prisrčna hvala za obe knjižici, ki ju spravim v svojo knjižnico s ponosom, da sem Tvoj vdani in iskreni prijatelj.

Hvala Ti tudi za razglednico, ki ste mi jo poslali Ruša, Velimirovič in Ti iz Prage. Ruša Zidarjeva, večno nemirna duša, bo zdaj, upam, vsaj našla svoje duševno ravnotežje. A kdo in kaj je njen nenadni mož, še zmerom ne vem. Bog ji daj srečo in kup otrok!

Ubogi d^r Lah je zdaj menda iz nevarnosti zopet doma. Njegovo srce pa še ni zdravo in se mu bajè ob njem nabira voda: Herzbeutelwassersucht... Borko mi je pravil, da je bolezen dedična... Siromak! Oženil se je prekasno, in očetovska radost mu je prišla prepozno. V zakonu je skoro ves čas bolan, da se je njegova nekdanja poletna vedrost umaknila zagrenjenosti. Vroče želim, da še okreva. Zlat človek je, da malo enakih.

Borko pride v Prago, ker je dobil štipendijo. To je prav izredno marljiv in plodovit delavec; resnično je brez para. Imponira mi!

Iskreno Te pozdravljamo in se nadejamo, da si zdrav in čil!

Ves Tvoj zvesti prijatelj

Fran Govékar

V Lj. 17./4. 36

Knjižici: Jaromír Malý, Deklarant JUDr. Jan Strakatý. K 100. výročí jeho narozenin. Praha, Bozeň, 1935 (knjiga o očetu J. K. Strakatega); Prácheňská oslava Národní hymny. Praha, Bozeň, 1935 (spis je deloma posvečen prvemu pevcu češke himne »Kde domov můj?« Karlu Strakatemu, dedu J. K. Strakatega). — *Tvoj... oče:* JUDr. Jan Strakatý (r. 1835, u. 1891), češki pravnik, politik in publicist, sopodpisnik deklaracije čeških poslancev proti avstro-ogrskemu dualizmu; umetniški ravnatelj Začasne gledališča v Pragi (1870—72), od 1868 član Društva češkega deželnega gledališča. — *Tyl:* Josef Kajetán Tyl (r. 1808, u. 1856), češki preporoditelj, pisatelj, dramatik (vrsto njegovih del so spoznali tudi slovenski gledalci), igralec in gledališki organizator; avtor besedila pesmi »Kde domov můj?« (1834). — *Škroup:* František Škroup (r. 1801. u. 1862), češki skladatelj in dirigent, avtor glasbe k Tylovi komediji »Fidlovačka«, v katero je bila vključena pesem »Kde domov můj?« — *Tvoj ded Karel:* Karel Strakatý (r. 1804, u. 1868), češki operni pevec, slavni basist, ki je 21. dec. 1834 prvič zapel pesem »Kde domov můj?« — *Klaštarskega pesnitev:* Antonín Klášterský, Kde domov můj? (Prácheňská oslava, str. 9—12). — *Hyska predavanje:* Miroslav Hýsek, Naše národní hymna Kde domov můj? (ibidem, str. 14—19). — *Predavanje Jar. Maloga:* Jaromír Malý, O českých besedách předbřeznových (ibidem, str. 21—30). — *Poročilo z vyšehradské proslavy... Srba... Tvoje besede:* Ant. Srba — Jan K. Strakatý, Vzpomínka na vyšehradském hřbitově (ibidem, str. 31—39); Govekar omenja pietetno slovesnost ob stoletnici pesmi »Kde domov můj?«, ki je bila prirejena ob grobu Karla Strakatega na vyšehradskem pokopališču. — *Rodovnik:* Jan K. Strakatý, O rodu prvního pěvce naší hymny (ibidem, str. 43—47). — *»Neotišťeny přispěvek od dr. Jana Str.«:* Neotišťený příspěvek pro Nerudovy »Divadelní táčky« od JUDra Jana Strakatého (ibidem, str. 48—63). Govekar komentira vsebino tega članka iz leta 1881, ki je bil doslej neobjavljen: basist Karel Strakatý je 30. jan. 1853 proslavljal na odru petindvajsetletnico svoje umetniške dejavnosti in je požel veliko priznanje gledalcev; obenem pa ga je ravnatelj Stanovskega gledališča v Pragi Jan August Stöger odpustil iz službe. — *Načela Tvojega očeta:* V omenjenem delu (Deklarant JUDr. Jan Strakatý, str. 11—12) J. Malý piše o Janu Strakatem: »Sprejel je [gledališče] v neblagih finančnih razmerah, ki jih je kmalu znatno izboljšal. Zatekal se bolj pogosto k opereti, ki je takrat z Offenbachom obvladala evropske odre. Obenem pa je dr. Strakatý skrbel za to, da bi češki pisatelji in skladatelji pisali izvirna dela za naš prvi oder, prvi pri nas je vpeljal avtorske tantijeme in skrbel za materialni položaj igralcev in pevcev. Pa še po letih so se mnogi od njih dr. Strakatega hvaležno spominjali...«; Jan Strakatý je tudi prevajal dramska besedila, priporočal je ustanovitev penzijskega sklada za češke igralce, njihovo disciplinarno samoupravljanje, prireditev cikla dram s tematiko češke zgodovine in cenene predstave za ljudstvo. Te predloge označuje Govekar za svoja načela. — *Borko pride v Prago:* Maja in junija 1936 je bil B. Borko gost društva »Kolo moravských spisovatelů«, obiskal je Moravsko in se je udeležil proslave K. H. Máche v Litoměřicah; spremil ga je J. K. Strakatý. Prim. jhch. [Julius Heidenreich-Dolanský], Božidar Borko v Československu. Čs.-jihoslovenská revue 6, 1936, str. 61.

17 a

Strakatý Govekarju, Praga 21. apr. 1936 (češki)

Strakatý je vesel Govekarjevega priznanja in ocene obeh knjig, ki jima sicer ni bil urednik, je pa vendarle določil njun značaj; o njima so češki časopisi molčali, celo »Národní listy«, čeprav je bil Jan Strakatý soustanovitelj mladočeške stranke [njeno glasilo so bili prav NL], on sam pa 15 let njihov urednik. — O usodi [Ivana] Laha je slišal od prijatelja [Engelberta] Gangla, ki se ta čas zdravi v toplicah Poděbrady. — V Jugoslavijo ga letos ne bo, tem bolj vesel pa je vsakega obiska iz Slovenije, še posebej dr. Juga, člana Slovenskega vokalnega kvinteta, ki ostane v Pragi kot pravni referent banke Slavije do julija [1936], in »dragega prijatelja« [Božidarja] Borka. — Za Govekarja in dr. Tineta Debeljaka pošilja dva izvoda svojega prevoda »Belega mecesna« [Juš Kozak, Bílý modřín. Létající anděl. Přel. Jan Karel Strakatý. Praha, L. Mazáč, 1936].

Strakatý Govekarju, [Praga] 25. maja 1938 (češki)

Strakatý se zahvaljuje Govekarju za to, da se je v govoru [o njegovi vsebini je zvedel iz časopisov] nad grobom [Ivana] Laha [u. 18. maja 1938 v Ljubljani] poslovil s pokojnikom tudi v njegovem imenu: »Kako dobro se razumeva!«

Govekar Strakatemu, [Ljubljana] 19. sept. 1938

Po obeh straneh popisan dvojni list (21,1 × 16,2 cm). Naslov na aversu ovojnice: Gospod / J. K. *Strakatý*, / redaktor / *Vinohrady* 429; prva sprememba s svinčnikom [na pošti v Pragi]: Lázně Poděbrady; druga sprememba [na pošti v Poděbradích]: Pha [= Praha] XII / Uruguayská 8. Naslov na reversu ovojnice: Govekar Fr. / Staničeva 1. Žig 1 [poškodovan pri odlepljenju znamke, ostalo je samo:] »ΛΥΒΛΑΗΑ 22—23«; žig 2: »PODĚBRADY 23. IX. 38 — 16«; žig 3: »Censurováno«; žig 4: »PRAHA 31 — 22. IX. 38 — 8«; žigi 1—3 so na aversu ovojnice, žig 4 pa na njenem reversu.

Predragi prijatelj, že dolgo se pripravljam, da Ti pišem, a odlagam, ker upam, da se položaj izpremeni na bolje; toda strašno je, da so poročila naših listov vsak dan slabša in da se zopet bojimo najhujšega za Tvoj narod in za Tvojo državo. Ljubi pobratim, ne morem Ti izraziti čustev, ki me polnijo zadnje mesece; ne morem Ti izraziti misli, ki se mi vsiljujejo zlasti poslednje tedne. Človek mora obupati nad pametjo in poštenostjo, nad pravico in resnico. Navdaja me samó nepopisen gnus in samó sprašujem se, je li vse to, kar doživljam, resnično dejstvo, ali pa le ostuden sen. Kam je dospelo človeštvo v XX. veku! Ali je možna na eni strani taka bestijalnost, nesramnost in prepotenca, — a na drugi tolika strahopetnost, tolik cinizem, s katerim se maskirajo degeneracija, neodkritost in kramarski egoizem! Človeštvo je grozno propadlo in razvoj Evrope navzdol vodi naravnost v barbarstvo.

Kakšna je govornica Hitlerja in Musolinija! Ali so včasih tako govorili državniki? Govora presidenta Beneša in dr^r Hodže sta pokazala vsemu svetu, kje je resnična kultura.

Z Angleži pa je bil in bo vedno križ. Angleški diplomat Lokhart piše, da prihaja Anglija vedno in povsod prepozno ter da mora zmerom popravljati svoje kozle. Kako naj bo germanski Anglež pravičen slovanskemu narodu, ki ga ne pozna in ne razume? Kaj je mogel sirota Runciman koristiti, ko ne zna nobenega jezika razen angleščine? Njegove nedelje pri nemški (češki) aristokraciji so mu donašale le krive informacije, izvirajoče iz maščevalnosti zaradi agrarne reforme. Tak naivnež in nevednež naj bi bil svetovalec!

Najbolj žalostno je, kar počno Slovaki in Poljaki. Ali povej mi resnico, dragi prijatelj, ali je res, da ste slovaške in poljske svinarije krivi Čehi? Ali je res, da ste Poljakom vzeli Tešinsko, ko so se Poljaki otepali ruskih boljševikov? Ali je res, da je na Slovaškem vse nezadovoljno, ker je uradništvo, šolstvo i. dr. češko? Te dni je bila pri meni neka dama iz Slovaške, ki je silno tožila zaradi oblastnosti in neuvidevnosti Čehov, ki hočejo siloma vse počehiti... Ali je to resnica? Meni je težko pri duši, ko slišim in čitam take očitke proti Čehom. Zato želim vedeti čisto istino.

Kako pojde kriza dalje, ve sam bog! Mi Slovenci se tresemo za Češkoslovaško, ker vse kaže, da Vas puščajo Angleži in Francozi na cedilu, a Rusi sami tudi ne bodo pomagali. Mir v Evropi bo morala zaradi egoizma velesil plačati Češkoslovaška. Za Vami pa pridejo seveda polagoma še druge male države ...

Naša zunanja politika je bila pač že davno poučena o tem, kaj namerava Hitler. Zato se je odmaknila od — Vas! Zdaj razumemo marsikaj, kar Vas boli, a nas jezi, toda izpremeniti ne moremo. Po so naše ženske organizacije protestirale proti propagandi hitlerizma na Sp. Štajerskem in opozorile kina in liste, naj ne delajo reklame hitlerizmu, so bile kaznovane z globo!!! Taka je danes naša nacionalnost ... Pa se ne bo izplačala, temveč maščevala.

Vedi, da smo z dušo in srcem z Vami, da hrepenimo po spasu in Te bratski pozdravljamo

Tvoji Govekarji

19./9. 38

Položaj: Govekar piše v času, ko je kulminirala notranja in predvsem zunanje-politična kriza Češkoslovaške pod Hitlerjevim pritiskom in neposredno pred Münchensko pogodbo (29. sept. 1938). — *Beneš:* JUDr. et PhDr. Edvard Beneš (r. 1884, u. 1948), češki politik, minister za zunanje zadeve (1918—35) in predsednik ČSR (1935—38, 1945—48), ki je 30. sept. 1938 pod pritiskom angleške in »zavezniške«
francoske vlade sprejel Münchensko pogodbo, diktat o odstopu čeških obmejnih pokrajin Nemčiji in pet dni pozneje (5. okt.) abdiciral; od leta 1940 je stal na čelu češkoslovaške emigracijske vlade v Londonu, ki so jo priznale vse velike sile antihitlerianske koalicije. — *Hodža:* Dr. Milan Hodža (r. 1878, u. 1944), slovaški politik in predsednik vlade ČSR (1935—38), ki je morala odstopiti zaradi vsenarodnega odpora proti münchenski kapitulaciji. — *Govora:* Govekar omenja radijska govora predsednika ČSR dr. E. Beneša (10. sept. 1938) in predsednika vlade dr. M. Hodže (18. sept. 1938) k ljudstvu Češkoslovaške, ki ju je poznal najbrž po časopisnih vesteh. — *Lokhart:* Robert Hamilton Bruce Lockhart (r. 1889), britanski diplomat v Moskvi in Pragi (od 1919), ki je pisal o razvoju srednje in vzhodne Evrope (zlasti o ČSR) po prvi svetovni vojni; Govekar je verjetno bral njegovo knjigo: *Als Diplomat, Bankmann und Journalist im Nachkriegstempo. Uebersetzt aus dem Englischen. Stuttgart s. d. [1935].* — *Runciman:* Walter lord Runciman (r. 1870, u. 1949), britanski politik, vodja angleške misije avgusta in septembra 1938, ki naj bi posredovala med češkoslovaško vlado in sudetonskimi separatisti v ČSR. — *Slovaki in Poljaki:* Govekar omenja njihove separatistične tendence, ki so na prelomu 1938/39 vodile da razpada Češkoslovaške republike. — *Poljakom vzeli Tešinsko:* Namig na poljsko-češkoslovaške boje januarja 1919 za obmejno pokrajino okrog mesta Český Těšín, kjer živi močna poljska manjšina. — *Na Slovaškem:* Govekar parafrazira zelo enostranske in pretirane informacije, ki jih je širila protičeška klerikalna Hlinkova ljudska stranka na Slovaškem, v katerih pa so odmevale tudi posledice državne ideologije »čehoslovakizma«, ki ni priznavala popolne samostojnosti slovaškega naroda. — *Angleži in Francozi:* Namig na navezanost Češkoslovaške na Francijo (posredno tudi na Anglijo) in ZSSR po zavezniški pogodbi iz leta 1935.

18 a

Strakatý Govekarju, Praga 22. okt. 1938 (češki)

Strakatý opisuje duševno trpljenje, ki mu ga je prinesla kapitulacija Češkoslovaške pred Hitlerjem [30. sept. 1938] in z njo povezani dogodki. V tem obupu ga hrabri edino zavest, da so Čehom ostali zvesti jugoslovanski prijatelji, neglede na politične razmere v Jugoslaviji. Razvoj mednarodnih odnosov je v veliki meri posledica dejstva, da se je »slovanska ideja znašla popolnoma v ozadju«
; o tem se je prepiral avgusta [1938]; ko je potoval po Sovjetski zvezi in Poljski. [Ne da bi se zavedal

zelo kompliciranega ozadja Strakatý poenostavljeno trdi, da] Čehi sploh niso zakrivili slabih odnosov Poljakov in Slovakov do ČSR. Vsi češki profesorji in uradniki na Slovaškem so se naučili slovaški, med njimi napr. dr. [Vojtěch] Měrka [r. 1888, pedagog in poznavalec slovenske in hrvatske književnosti ter prevajalec iz teh jezikov], ki je celo svoje izvirne spise in prevode objavljaval v slovaščini; deloval je kot ravnatelj trgovske akademije v Nitri, zdaj pa je bil upokojen. Strakatý se je pred kapitulacijo bolj bal miru kot vojne, ker mir Čehe lahko pripravi ob vse — in to se je tudi zgodilo.

Govekar Strakatemu, Ljubljana 10. dec. 1938

Trije po obeh straneh popisani listi (27,2 × 21,6,cm).

Predragi prijatelj, dolgo Ti ne odgovarjam na Tvoje pismo, in ogromno strašnega se je med tem zgodilo v Tvoji domovini. Z grozo in neizmerno tugo sem ves čas zasledoval po Vaših, švicarskih in naših listih razvoj češko-slovaške in rusinske tragedije v neštevilnih aktih, tragedije, vredne Evripida ali Shakespearea. Kakor so bili nasilni in brezobzirni Vaši nacionalni sovražniki, pa so mi vendar zbujali še hujši — gnus Poljaki. Toda grdo so se vedli tudi Slovaki in Rusini. Silno sem razočaran, kajti zmerom sem verjel, da je enodušnost v Vaši državi vendarle večja kakor v naši. Nikoli bi ne mogel misliti, da so v Vaši državi izdajalci, kupljeni Efiijalti, da morejo ti izvržki postati celo ministri. In da je mogoče, da se vračajo Tuke in Gajde kot triumfatorji!

Strašno, neznosno je kako pišejo neki praški listi o Benešu in bivših Vaših voditeljih. Da rušijo spomenike in celo Masarykovo busto vlačijo po tleh, je boleštna sramota, ki mi ne gre v glavo. V »Narodnih Listih« sem čital reči, ki sem se jih sramoval kot Slovan. Žalostno je, da so celo v Pragi premnogi zblazneli in ponižujejo Čehe pred vsem svetom. Kakor je bila Vaša borba in enodušnost v septembru t. l. prekrasna, divna junaška epopeja, ki je očarjala vse narode na zemlji, tako so pojavi zadnje dobe med Čehi, Slovaki in Malorusi žalostni in sramotni. Ne zameri, da Ti pišem tako odkrito, toda moja ljubezen do Tvoje domovine je kruto užaljena. Moje veliko spoštovanje do Masaryka, Beneša, Krofte, Hodže i. dr. je neomajno in nikoli ne prelomim našega načela »Zvestobo za zvestobo«!

Pri Vas pa premnogi nesramno blatijo tiste, ki ste jih vsi pred par meseci enodušno slavili, ljubili in vsemu svetu kazali kot vzornike duha, poštenosti in junake večno nepozabnih zaslug za č. sl. narod in č. sl. državo. Zdaj sta naenkrat vse nesreče kriva Masaryk in Beneš, kakor bi bila absolutistična — avtokrata brez ministrstev, brez parlamenta, senata, poslanikov, konzulov, atašejev i. t. d. Ako so se zgodile zmote in napake v Vaši zunanji in notranji politiki, so zanje odgovorni vsi, tudi *opozicija* in tudi Vaše *časopisje* ter sploh *vsa Vaša javnost*. Nečuveno krivično je, zdaj psovati in smešiti Beneša in njegove tovariše, kakor da so odgovorni edinole oni. Kako je mogoče, da Vaši poslaniki in vojaški atašeji niso vedeli, kako bedni so v oborožitvi Angleži in Francozi ter Rusi, a kako močni in nepremagljivi so Nemci?! Po mojem prepričanju so v največji meri krivi Vaše nesreče zastopniki č. sl. države v Londonu, Parizu, Moskvi in Berlinu. Ako bi bili ti pravilno informirali Beneša, Krofto in č. sl.

Naša razstava v Beogradu

Музеј позоришне уметности СР Србије и Словенски гледалишки
музеј из Љубљане, позивају Вас на отварање изложбе

Етјане Север

позоришни и филмски глумца и редитељ

Уводна реч Душан Моравец, директор СЈМ

У среду 12. Фебруара 1975. у 18 часова - „Круг 101“
Француска 3

vlado, pa tudi Vaš parlament in časopisje v Pragi, bi Vaša država ne vztrajala na dosledni liniji svoje zunanje politike, ki je prinesla katastrofo. Ne verjamem, da bi bil Beneš avtokratsko metal poročila Jana Masaryka, Osuskega in Chvalkovskega v koš in o njih prav nikomur ničesar ne povedal. Ali so bili vsi pametni in izkušeni č. sl. državniki slepi in gluhi? Ne, tega ne more verjeti noben resen človek na svetu. Zato ponavljam: *odgovorni so vsi* in krivično je, da zdaj obsojajo le Beneša in njegove tovariše.

Oprosti, da Te mučim s takimi svojimi razmišljanji, ki prihajajo ne le iz moje glave, temveč tudi iz mojega srca. Prepričan sem, da Beneš, Krofta, Hodža i. dr. ne bodo molčali in da bodo povedali vso resnico. Zdaj Vam gradé nemški koridor s cesto skozi državo in kanal za petrolej iz Romunije za Nemčijo!!! Krasno... Kaj pa pride še? — — —

Prav lahko si predstavljam, koliko si duševno pretrpel minule mesece. Bilo je za Te še huje in bolestneje kakor leta med svetovno vojno. Takrat ste imeli trdno nado, da bo bolje, zdaj pa ste se bali, da bo še slabše, da izgubite še več in se razpadate na tri kose. Vedenje, divjanje in nasilstvo Poljakov je bilo historična sramota, ki ostane črn list v zgodovini slovanstva. Nesramnosti in brutalnosti Madjarov so ostale v stilu tega azijskega naroda. S Podkarpatsko Rusijo ne boste imeli nikoli miru. Saj se že dela za ujedinjenje vseh Rusinov in morda še doživiva Veliko Ukrajino. Potem izgube Podk. Rusijo docela in Bog sam ve še kakšen obrobek.

Hvaležen Ti bom, ako mi pišeš, kako Ti sodiš o Vašem položaju, o novi vladi i. dr. Saj vem, da imate časopisno cenzuro in zato iz Vaših listov ne zvem intimne istine. Če je torej možno, mi sporoči kaj več takega, česar se v listih ne najde, a kar je potrebno, da vem. Lahko mi zaupaš, saj veš, da sem zvest Tebi in Tvoji domovini, ki jo ljubim kakor svojo. Saj zmerom čutim po svojih žilah kri svojega deda, moravskega Čeha...

Zdaj pa prihajam kar z dvema prošnjama. Ne vem in ne smem pričakovati, da mi ju izpolniš. Toda naprošen sem, da se zatečem k Tebi, ki si bil zmerom idealno uslužen prijatelj. Morda najdeš celo v teh težkih časih pot, da pomagáš dvema Slovenkama.

Na moj predlog je Dramatično društvo, ki sem mu že dvajset let tajnik in referent o prošnjah mladih kandidatov za dramo, opero, balet in sploh za gledališče, dovolilo posojilo po Din 1000 na mesec gdč. Kristini Vrhovec, da se uči igralske stroke v Pragi. Gdč. Vrhovec je absolvirana filozofka naše univerze in bo spomladi promovirala. A hoče postati igralka. V Pragi je že od oktobra in hoče ostati še do marca 1939. Prebiva v Pragi X., Žitna ul. 8, koleg YWCA. — Seveda živi s 1000 Din težko in slabo, a morda bi ji Ti obstanek kakorkoli olajšal. Je hči bednih staršev, brez druge podpore. Morda poznaš kakšno pot, da bi ji izprosil cenejšo prehrano ali brezplačne vstopnice k predstavam. Sploh Te prosim, da jo povabiš k sebi, kadar imaš čas za razgovor in se pomeniš z njo, kako bi ji Ti s svojim velikim vplivom in premnogimi poznanstvi kakorkoli mogel koristiti.

Toplo Ti priporočam to pridno, nadarjeno, jekleno vztrajno, a zaradi bede tudi živčno šibko naše deklé, ki so mi jo vsi, zlasti pa naša prva dramatska igralka Šaričeva, zelo priporočili. Spomnil sem se tudi na Te in zato Te prosim zanjo.

Druga Slovenka pa je naša umetnica igralka, gospa Mihaela Šaričeva, ki Te prosi, da bi posredoval zanjo pri kateremkoli uglednem praškem gledališču za gostovanje. Šaričeva je izredno fina, psihološka lirična igralka, neskončno nežna v izrazih, zelo rutinirana in ima velik modern repertoar; a tudi v klasi-ki je močna. Zelo rada bi nastopila v Pragi, kjer že dolgo ni bilo slovenske dramske umetnice. Ni več mlada, a na odru izgleda krasno, kakor živa poezija. Morda bi Ti govoril z upravnikom gledališča na Vinohradih, ali pa z g. režiserjem Gabrijelom Hartom, ali je želja ge. Šaričeve izvedljiva. Glede repertoarja in vsega drugega bi se pismeno dogovorili ž njo. Njen naslov je: Mih. Š., član Narod. gledališča, Ljubljana, Napoleonov trg 7/II ali pa kar Drama. Vsekakor prosim za odgovor, ker me je prosila.

Zelo bi me zanimalo zvedeti, kako živi Bohuslav in kako je njegov naslov. Že dolgo mu nisem pisal, pa bi ga rad zopet enkrat pozdravil.

Naša j. čl. liga je jako marljiva* in ima po vsej Sloveniji mnogo učnih tečajev češ. jezika; novih lig je zopet priraslo okoli 6. — Bojimo se, da se naš dobri, agilni in velesimpatični konzul, ing. Stan. Miňovsky ne vrne več v Ljubljani [!]. Mnogo je predaval po Sloveniji in pridobil naši ideji premnogo prijateljev med vsem našim narodom po Kranjskem, Štajerskem ter v Prekmurju. Rečem Ti: Miňovsky je izvrsten konzul in vsi ga imamo radi.

Sprejmi od vse naše obitelji najboljše želje za božične praznike in za novo leto ter Te prav pristrčno pozdravljamo.

Tvoj zvesti in iskreni prijatelj

F. Govékar

V Lj. 10./XII. 38

Ali že veš, da se je d^r E. Staretova hči že po par mesecih ločila od moža, češkega konzular. uradnika? Bajje je bil — čudak, brez smisla za zakonske dolžnosti.

* Zasnovali in organizirali smo veliko akcijo za zbiranje podpor Vaših beguncev po vsi Sloveniji in našo inicijativo je sprejela naša centrala v Beogradu za Srbijo in Hrvatsko.

Tuka: JUDr. Vojtech (Béla) Tuka (r. 1880, u. 1946), slovaški promadžarski politik, predstavnik klerikalnega fašizma. Zaradi separatizma in veleizdaje je bil 1929 obsojen na 15 let zapora, po osamosvojitvi Slovaške je postal predsednik njene vlade, 1946 pa je bil zaradi kolaboracije obsojen na smrt. — *Gajda:* Rudolf (Radola) Gajda (r. 1892, u. 1948), češkoslovaški general, predstavnik protisovjetske intervencije (1917—20), načelnik generalnega štaba, vodja Narodne fašistične stranke (Národní obec fašistická); od 1939 kolaboriral z Nemci. — *Beneš:* glej opombo k pismu št. IV/18. — *Masaryk:* dr. Tomáš Garrigue Masaryk (r. 1850, u. 1937), univ. prof., filozof, publicist in državnik, predsednik ČSR (1918—35). — *Krofta:* PhDr. Kamil Krofta (r. 1876, u. 1945), univ. prof., zgodovinar in politik, minister za zunanje zadeve ČSR (1936—38). — *Hodža:* glej opombo k pismu št. IV/18. — *Jan Masaryk:* (r. 1886, u. 1948), češkoslovaški diplomat, sin T. G. Masaryka; poslanik v Washingtonu (1919—22) in Londonu (1925—38). — *Osusky:* Štefan Osusky (r. 1889, u. 1973), češkoslovaški diplomat, poslanik v Londonu in Parizu. — *Chvalkovsky:* JUDr. František Chvalkovský (r. 1885), češkoslovaški diplomat, poslanik v Berlinu in Rimu, od 1938 minister za zunanje zadeve. — *Leta med svetovno vojno:* Takrat je bil Strakatý zaradi protiaavstrijske dejavnosti zaprt; prim. uvod v IV. pogl. — *Nasilstvo Poljakov:* Obmejna pokrajina okrog Ceskega Tešina je bila priključena Poljski, ko je češkoslovaška vlada sprejela poljski ultimatum (30. sept. 1938). — *Brutalnosti Madjarov:* Po Dunajski arbitražni pogodbi

(2. nov. 1938) so Madžari zasedli južno Slovaško s številno madžarsko manjšino. — *Podkarpatska Rusija*: Ena od štirih dežel ČSR, ki je po Münchenski kapitulaciji dobila avtonomijo, 14. marca 1939 pa jo je zasedla madžarska armada; po drugi svetovni vojni je bila priključena Sovjetski zvezi. — *Gabrijel Hart*: s pravilnim imenom Gabriel Benhart (r. 1894, u. 1961), češki igralec, režiser in prevajalec (med dr. dram. B. Krefta, B. Nušića, G. R. Senečića in M. Feldmana). — *Bohuslav*: glej opombo k pismu št. IV/10. — *Miňovský*: Inž. Stanislav Miňovský (r. 1887), češkoslovaški konzul v Ljubljani (1935–39), v času okupacije ČSR je bil v emigraciji, 1945–48 zopet v diplomatskih službah.

19 a

Strakatý Govekarju, Praga 22. jan. 1939 (češki)

Strakatý je govoril o možnosti gostovanja [Mihaele] Šarićeve v Mestnem gledališču na Kraljevskih Vinohradih z režiserjem [Gabrielom] Hartom [glej opombo k pismu št. IV/19] in z Zvonimirom Rogozom glede njenega nastopa v Narodnem gledališču; doslej ni dobil pozitivnega odgovora, toda upa, da bo Rogoz le nekaj storil. — Na [Kristino] Vrhovec je opozoril gospo Linhartovo [tu se je Strakatý zmotil: v resnici je opozoril v Pragi živečo gospo Lorenčevo], soprogo tovarnarja, in upa, da ji bo ona tudi materialno pomagala. Sam se je z Vrhovčevo srečal in zanjo priskrbel brezplačne vstopnice v Narodno in Vinogradsko gledališče. — [V politični sodbi o dogodkih na Češkoslovaškem se Strakatý večinoma strinja z Govekarjem, toda njegovi nazori, zlasti o T. G. Masaryku in Edvardu Benešu, so pod vplivom bivše narodno demokratične stranke.] Žal ne more Govekarja podrobneje informirati, ker je v novih okoliščinah izgubil kontakte in zaradi cenzure češkega tiska izve še največ iz ljubljanskega »Jutra«. — Strakatý obsoja razmah nemških gledališčnikov v Pragi itd. — [Zadnja stavka njegovega pisma in medsebojne korespondence z Govekarjem sploh, se glasita:] »Popolnoma razumljivo je, da so v teh okoliščinah naši slovanski ideali odrinjeni. Ampak delati moramo vsaj na tihem.«

Lettres de Fran Govekar aux Tchèques

La troisième suite de l'édition commentée des Lettres aux Tchèques de Fran Govekar (voir Documents SGM n° 23–24, pp. 20–44 et n° 25, pp. 27–47) comprend ainsi que la deuxième suite, les lettres au dernier des correspondants de M. Govekar, à Strakatý. Ce sont les 9 lettres (il y en a 19 en tout) qui se suivaient dans la période entre février 1932 et décembre 1938. On y trouve à côté de nouvelles de moindre importance beaucoup de notices littéraires et d'observations personnelles comme par exemple sur les personnages importants de la culture tchèque, sur les littéraires et les acteurs slovènes comme Župančič, Lah, Šest et Šarič, sur la traduction des pièces de théâtre tchèques par Govekar (de Dyk et de Scheinplug), sur Govekar comme journaliste et rédacteur, sur les rapports culturels et politiques tchéco-yougoslaves et même sur les menaces nazistes à la Tchécoslovaquie.

Povzetke je prevedla Jožica Pirc

Risba na ovitku: Marjan Pečar, prof. dr. Francè Koblar

OB ŠTEVILKI 26 JE IZŠLA ŠE ŠTEVILKA 26 a (Imensko kazalo I—X, 1964—1974), KI JE SESTAVNI DEL ŠTEVILKE 26, VENDAR JE VEZANA POSEBEJ. ŠTEVILKE 25, 26 IN 26 a SESTAVLJAJO XI. KNJIGO DOKUMENTOV SLOVENSKEGA GLEDALIŠKEGA MUZEJA.

Na podlagi 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33-316/72) daje Republiški sekretariat za prosveto in kulturo **mnenje**, da šteje revija »Dokumenti SGM« med proizvode iz 7. točke 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

Izdajanje Dokumentov Slovenskega gledališkega muzeja sofinancira Kulturna skupnost Slovenije.